

**Міністерство освіти і науки України  
Ніжинський державний університет імені Миколи Гоголя**

**Факультет педагогіки, психології, соціальної роботи та  
мистецтв**

**Кафедра дошкільної освіти**

Освітня програма «Дошкільна освіта»  
Спеціальність 012 Дошкільна освіта

**КВАЛІФІКАЦІЙНА РОБОТА**  
на здобуття освітнього ступеня «магістр»

**ПРОХИ ІРИНИ ВІТАЛІЇВНИ**

**«Розвиток мовленнєвої активності дітей старшого  
дошкільного віку засобом коректурних таблиць»**

**Науковий керівник:**

**Аніщук А.М.** канд. пед. наук, доцент кафедри  
дошкільної освіти Ніжинського державного  
університету імені Миколи Гоголя

**Рецензенти:**

**Лісовець О.В.** доктор філософії у галузі  
освіти/педагогіки,  
доцент кафедри дошкільної освіти

**Бобро А.А.** кандидат педагогічних наук,  
доцент кафедри педагогіки, початкової освіти,  
психології та менеджменту

**Допущено до захисту:** Протокол № 7 від 27.11..2024 р.  
**Завідувач** кафедри дошкільної освіти:

---

**Кононко О.Л.,** д. псих. н., професор

**Ніжин – 2024**

## АНОТАЦІЯ

**Проха І.В. «Розвиток мовленнєвої активності дітей старшого дошкільного віку засобом коректурних таблиць». Рукопис. Ніжин, 2024. 73с.**

Кваліфікаційна робота виконана на теоретичному та практичному рівнях. На теоретичному рівні уточнено зміст та структуру провідних категорій, проаналізовано особливості мовленнєвого розвитку дітей старшого дошкільного віку, виділено засоби та методи активізації мовленнєвої діяльності дітей.

На емпіричному рівні визначено критерії та показники, вивчено рівні розвитку мовленнєвої активності у дітей старшого дошкільного віку, досліджено вплив педагогів на формування даної якості у дітей.

Виділено педагогічні умови та розроблено систему роботи щодо розвитку мовленнєвої активності у дітей старшого дошкільного віку.

*Ключові слова:* «мовлення», «мовленнєва діяльність», «мовленнєва активність», «мовленнєва дія», «мовленнєва ситуація », «мовленнєва дія», «комунікативно-мовленнєва активність», «активне мовлення».

## ANNOTATION

**I. V. Prokha. "Development of speech activity of older preschool children by means of correction tables." Manuscript. Nizhin, 2024. 73 p.**

The qualification work was performed at the theoretical and practical levels. At the theoretical level, the content and structure of the leading categories were specified, the peculiarities of the speech development of older preschool children were analyzed, and the means and methods of activating children's speech activity were highlighted.

At the empirical level, criteria and indicators were determined, the levels of development of speech activity in older preschool children were studied, the influence of teachers on the formation of this quality in children was investigated.

Pedagogical conditions were identified and a work system was developed for the development of speech activity in children of older preschool age.

**Key words:** "speech", "speech activity", "speech activity", "speech action", "speech situation", "speech action", "communicative speech activity", "active speech".

## ЗМІСТ

<b>ВСТУП.....</b>	<b>4</b>
<b>РОЗДІЛ I. ТЕОРЕТИЧНІ ОСНОВИ РОЗВИТКУ МОВЛЕННЄВОЇ АКТИВНОСТІ ДІТЕЙ ДОШКІЛЬНОГО ВІКУ .....</b>	<b>9</b>
1.1. Характеристика основних понять дослідження.....	9
1.2. Аналіз психолого-педагогічних досліджень щодо розвитку мовленнєвої активності дітей старшого дошкільного віку .....	13
1.3. Коректурні таблиці як стимул мовленнєвої активності дітей старшого дошкільного віку.....	18
<b>ВИСНОВКИ ДО РОЗДІЛУ I.....</b>	<b>24</b>
<b>РОЗДІЛ II. ДОСЛІДНО-ЕКСПЕРИМЕНТАЛЬНА РОБОТА З РОЗВИТКУ МОВЛЕННЄВОЇ АКТИВНОСТІ ДІТЕЙ СТАРШОГО ДОШКІЛЬНОГО ВІКУ ЗАСОБОМ КОРЕКТУРНИХ ТАБЛИЦЬ.....</b>	<b>25</b>
2.1. Методика констатувального етапу дослідження.....	25
2.2. Аналіз результатів констатувального етапу дослідження.....	35
2.3. Система роботи щодо розвитку мовленнєвої активності дітей старшого дошкільного віку засобом коректурних таблиць .....	44
<b>ВИСНОВКИ ДО РОЗДІЛУ II.....</b>	<b>55</b>
<b>ВИСНОВКИ.....</b>	<b>57</b>
<b>СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ.....</b>	<b>61</b>
<b>ДОДАТКИ.....</b>	<b>66</b>

## ВСТУП

Актуальність теми зумовлюється основними положеннями Законів України «Про освіту», «Про дошкільну освіту» [17; 18], «Про забезпечення функціонування української мови як державної» [19], Базового компонента дошкільної освіти [4], які спрямовані на оновлення дошкільної освіти, її структури, удосконалення форм, методів навчання дітей української мови, розвитку культури мовлення та мовленнєвого спілкування.

Метою сучасної дошкільної лінгводидактики є розвиток мовленнєвої особистості, яка, за визначенням А.Богущ, вільно і творчо застосовує мову в різних ситуаціях життєдіяльності [6, с. 25-30]. Своєчасний мовленнєвий розвиток в дошкільному дитинстві визначається завданнями щодо створення оптимальних умов для якнайповнішого розкриття потенційних можливостей кожної дитини, які виявляються в специфічно дитячих видах діяльності й пов'язані із комунікацією.

Мовленнєвий розвиток та мовленнєва активність дитини уже тривалий час привертає увагу дослідників – психологів та педагогів. Особливого значення набуває опанування мовленнєвою діяльністю, яка співвідноситься зі стійкими, провідними, усвідомлюваними мотивами та виражається у мовленнєвих діях, які є цілеспрямовані, усвідомлювані, контрольовані. Тому важливим завданням є запровадити такі методи формування у старших дошкільників мовленнєвих дій та операцій, які б забезпечували формування мовленнєвої активності. Мовленнєва активність пов'язана не тільки з розвитком у дитини мовлення, але і з бажанням та мотивацією здійснювати висловлювання. Відповідно, з педагогічної точки зору, важливо не стільки навчити дошкільника розмовляти, скільки зробити його мовлення активним.

Теоретичні положення щодо розвитку мовлення у дошкільників розкриті у наукових працях К.Ушинського, В.Сухомлинського, А.Богущ, Л.Березовської, Н.Гавриш, Т.Котик, К.Крутій, Н.Луцан, І.Луценко та інших. Інформативними є дослідження І.Артемчук, О.Білан, Н.Виноградової,

Н.Гавриш, Е.Короткової, Н.Малиновської, Т.Науменко, І.Попової, Ю. Руденко щодо формування окремих аспектів мовлення дітей дошкільного віку.

У сучасних лінгводидактичних дослідженнях проблема розвитку мовленнєвої діяльності розглядається у різних аспектах: навчання дітей сюжетної розповіді (О. Білан, Н. Водолага, Н. Гавриш, В. Захарченко, Т.Постоян, Л. Шадріна), творчої розповіді (Л. Ворошніна, Н. Орланова, А.Шибицька), розвиток описового мовлення (А. Зрожевська, С. Ласунова), розвиток художньо - мовленнєвої діяльності (Л. Гурович, А.Богущ, Н. Гавриш, Є. Лукіна); методику мовленнєвої діяльності (В. Логінова, Н. Карпинська, Є.Короткова).

Проблема мовленнєвої активності вивчалась у вітчизняній дошкільній лінгводидактиці в різних аспектах: навчання мови, розвиток рідного мовлення та формування культури мовлення спілкування дітей дошкільного віку (О.Аматьєва, А. Богущ, С.Хаджирадєва), розвиток мовленнєвої діяльності (А.Богущ, Н.Гавриш, Н.Горбунова, Л.Калмикова, Т.Піроженко). У дослідженнях психологів, активність дитини розглядається як необхідний чинник її розвитку. Як стверджують вчені, діяльність нерозривно пов'язана з активністю, поза діяльністю активність втрачає будь-який сенс свого розвитку.

Численні дослідження доводять, що старший дошкільний вік характеризується інтенсивністю розвитку мовленнєвої активності. Висловлювання старших дошкільників вирізняються інформативністю, стають поширеними, в них більш чітко прослідковується логіка викладу змісту.

Одним із засобів розвитку мовленнєвої активності дітей старшого дошкільного віку є коректурні таблиці. У сучасній дошкільній освіті коректурні таблиці застосовують не лише для формування уваги і спостережливості, а й для розвитку пізнавальних, інтелектуальних, мовленнєвих навичок, математичних умінь, уміння орієнтуватися у просторі тощо. Вони спрямовані активізувати мовленнєві процеси дітей, закріплювати

і уточнювати знання з тієї чи іншої теми, унаочнювати процес встановлення причини – наслідкових зв'язків між об'єктами та явищами дійсності. Робота з коректурними таблицями повністю відповідає особистісно орієнтованій моделі навчання, за якої враховуються індивідуальні особливості дитини, допомагає педагогові встановити з вихованцями оптимальні партнерські стосунки, створити атмосферу емоційної довіри та розкутості.

Актуальність і практична значущість даної проблеми зумовили вибір теми нашого дослідження: **«Розвиток мовленнєвої активності дітей старшого дошкільного віку засобом коректурних таблиць».**

**Мета:** полягає в теоретичному обґрунтуванні й експериментальному вивченні розвитку мовленнєвої активності дітей старшого дошкільного віку засобом коректурних таблиць та розробці системи роботи щодо педагогічного впливу в умовах закладу дошкільної освіти.

**Завдання:**

1. Охарактеризувати основні поняття дослідження.
2. Проаналізувати психолого-педагогічні дослідження щодо розвитку мовленнєвої активності дітей старшого дошкільного віку.
3. Розкрити значення коректурних таблиць як засобу стимулювання мовленнєвої активності дітей старшого дошкільного віку.
4. Провести експериментальне дослідження з метою вивчення розвитку мовленнєвої активності дітей та кількісної і якісної обробки результатів дослідження.
5. Розробити систему роботи щодо розвитку мовленнєвої активності дітей старшого дошкільного віку засобом коректурних таблиць.

**Об'єкт дослідження** – мовленнєва активність дітей старшого дошкільного віку.

**Предмет дослідження** – педагогічні умови розвитку мовленнєвої активності дітей старшого дошкільного віку засобом коректурних таблиць.

**Методи дослідження:**

**Теоретичні методи:** аналіз, синтез, узагальнення, порівняння теоретичних положень на основі вивчення наукової літератури;

**Емпіричні методи:** бесіда, спостереження, діагностичні методики, анкетування, статистичні методи (кількісний і якісний аналіз експериментальних даних).

**Дослідно-експериментальна база.** Дослідження проводилося на базі ЗДО № 17 «Перлінка» міста Ніжина. Дослідженням було охоплено 22 дітей старшого дошкільного віку, 4 вихователі.

**Наукова новизна і практичне значення результатів дослідження:** Полягає у тому, що уточнено і розширено зміст понять: «мовлення», «мовленнєва активність», «коректурні таблиці», *розроблено* критерії, показники та визначено рівні мовленнєвої активності дітей старшого дошкільного віку; *виділено* педагогічні умови розвитку мовленнєвої активності дітей старшого дошкільного віку засобом коректурних таблиць; *розроблено систему* роботи щодо стимулювання мовленнєвої активності дітей старшого дошкільного віку засобом коректурних таблиць; *удосконалено* форми і методи роботи педагога з дошкільниками в означеному напрямі.

**Апробація результатів:** матеріали дослідження апробувались у процесі участі автора у *наукових конференціях*:

1) II Регіональній науково-практичній конференції студентів, молодих науковців, педагогів-практиків «Сучасне дошкілля: актуальні проблеми, педагогічні пошуки, здобутки». Ніжин, НДУ ім. М.Гоголя, 20 червня 2024 року. Тема доповіді: Коректурні таблиці та їх вплив на мовленнєвий розвиток дітей дошкільного віку

2) Всеукраїнській науково-практичній студентській конференції «Теорія і практика сучасної освіти та науки в Україні у світлі ідей К.Д.Ушинського». Національний університет «Чернігівський колегіум імені Т.Г.Шевченка», 29 березня 2024 р. Тема доповіді: Використання принципу наочного навчання в педагогічних поглядах К. Ушинського.

3) Всеукраїнській науково-практичній Інтернет-конференції з Міжнародною участю «Сучасне дошкілля: актуальні проблеми, досвід, перспективи розвитку» 6 листопада 2024 року. м. Ніжин, Україна. Тема доповіді: Переказування художніх творів з використанням коректурних таблиць.

*Публікації статті:*

1) Проха І.В. Коректурні таблиці та їх вплив на мовленнєвий розвиток дітей дошкільного віку. Сучасне дошкілля: актуальні проблеми, педагогічні пошуки, здобутки: збірник матеріалів II Регіональної науково-практичної Інтернет-конференції студентів, молодих науковців, педагогів-практиків / за заг. ред. проф. О. Л. Кононко. Ніжин: НДУ ім. М. Гоголя, 2024. 275 с

2) Проха Ірина. Переказування художніх творів з використанням коректурних таблиць. Сучасне дошкілля: актуальні проблеми, досвід, перспективи розвитку. Матеріали Всеукраїнської науково-практичної Інтернет-конференції з Міжнародною участю. м. Ніжин, 6 листопада 2024 року / За заг. ред. проф. О. Л. Кононко. Ніжин : НДУ ім. М. Гоголя, 2024. 199 с. С.184-187.

**Структура роботи:**

Робота складається зі вступу, двох розділів, висновків до кожного розділу, загальних висновків, списку використаних джерел. Загальний обсяг роботи –73 сторінки; основного тексту –60 сторінок.



## РОЗДІЛ I. ТЕОРЕТИЧНІ ОСНОВИ РОЗВИТКУ МОВЛЕННЄВОЇ АКТИВНОСТІ ДІТЕЙ ДОШКІЛЬНОГО ВІКУ

### 1.1. Характеристика основних понять дослідження

Розвиток мовлення і навчання рідної мови дітей на етапі дошкільного дитинства визначається чітко означеними теоретичними і методологічними положеннями, що виступають підґрунтям дошкільної лінгводидактики. Дослідження науковців різних галузей, критичне всебічне висвітлення означеної проблеми утвердило позиції вітчизняної науки в поглядах на мову як соціальне явище.

У лінгвістиці *мова* розглядається як знакова система, яка кодує (шифрує) дійсність (позамовну реальність). Мова – це *сукупність мовних знаків* (морфеми, слова, словосполучення, речення), *система категорій* (граматичного роду, числа, відмінка та ін.), *система граматичних форм і норм* [8]. Мовні знаки «оживають» лише тоді, коли їх використовують у мовленні.

Як зазначає А.Богущ, *мовлення* - це процес використання конкретної мови конкретною людиною за характерними для даної мови законами, правилами. Мовлення - процес індивідуальний, оскільки мовець самостійно будує різні типи синтаксичних конструкцій, добирає та варіює мовні знаки, комбінує їх по-різному в рамках одного речення. Отже, мовлення - це практичне користування мовою з наперед визначеною метою [8, с.28-47].

Вперше розмежування понять мови і мовлення в лінгвістичну науку ввів швейцарський вчений Фердінанд де Соссюр, який зазначав, що розділяючи мову і мовлення ми тим самим відокремлюємо соціальне від індивідуального [34].

Н.Бабич так визначає *мовлення* - це:

1) спосіб існування і вияву мови, «мова в дії», мовний процес у багатьох його видах і формах (говоріння, писання, слухання, читання), мовчазна розмова з самим собою, обдумування майбутнього свого чи сприйнятого від інших повідомлення»;

- 2) вияв процесу формування думки;
- 3) вияв одиниць мови всіх рівнів і правил їх поєднання;
- 4) засіб конкретизації мовного спілкування [2, с.12].

Великий тлумачний словник української мови В. Бусела характеризує мовлення частіше як мовну діяльність, спілкування людей між собою за допомогою мови, а іноді як повідомлення по радіо (радіомовлення) [11, с. 682].

Енциклопедичний словник М. Бажана дає таке визначення: мовлення - це функціонування мови в процесах вираження й обміну думок, конкретна форма існування мови як особливого виду суспільної діяльності [38, с.57].

М.Філоненко визначає мовлення як один із видів комунікаційної діяльності людини, тобто як засіб використання мови для спілкування з іншими людьми [39, с. 12].

*Т. Хома* зазначає, що мовлення – це знакова система, під якою розуміють правила мови, парадигми, моделі, що базується на нормах, які закріплюються словниками; – це часткове вираження мови, способи її реалізації [40, с. 173].

У процесі мовлення відбиваються індивідуальні особливості мовця: психологічний стан, ставлення до співрозмовника, щирість, стиль спілкування (офіційний, інтимний, лагідний, зневажливий і т.д.), вияв комунікативної мети чи завдань [1].

Н. Луцан, вивчаючи особливості мовленнєвого розвитку дітей, зазначає, що специфіка взаємодії людей у процесі їх життєдіяльності полягає у використанні мови, яка є водночас способом спілкування, знаряддям пізнання, інструментом мислення. Проявом мовленнєвого спілкування є мовленнєва поведінка співбесідника, а змістом – їх *мовленнєва діяльність*» [27].

Під *мовленнєвою діяльністю* дослідники розуміють наявність навичок усного мовлення, навичок використання одиниць мови для мислення, спілкування; усвідомлення знакової системи мови, спеціальні вміння у галузі читання, письма, вміння аналізувати мовні явища [6, с. 36].

Академік Л. Щерба розглядав мовленнєву діяльність як один із трьох аспектів мови нарівні з психологічною організацією, мовною системою, що охоплює суму окремих актів говоріння і розуміння [42].

Л.Калмикова зазначає, що *мовленнєва діяльність* – це динамічна система з постійними трансформаціями. Акт мовленнєвої діяльності може втрачати мотив і перетворюватися в мовленнєву дію, яка починає реалізовувати іншу діяльність (ігрову, трудову, навчальну тощо) [20].

На думку Л.Щерби, до структури мовленнєвої діяльності входять *мовленнєві дії, мовленнєві операції, мовленнєвий акт, мовленнєві ситуації*.

*Мовленнєва дія* - процес, що обслуговує мовленнєву діяльність, є безпосереднім її чинником, містить мету, підпорядковану меті мовленнєвої діяльності. Мовленнєва дія здійснює як підготовку мовленнєвого висловлювання, так і його реалізацію. Поняття мети завжди співвідноситься з поняттям дії.

*Мовленнєва операція* - це спосіб виконання мовленнєвої дії, який залежить від досягнення конкретної мети. Мовленнєва операція порівнюється з умовами, в яких проходить мовленнєва діяльність.

*Мовленнєвий акт*- цілеспрямована мовленнєва дія, що здійснюється відповідно до принципів і правил мовленнєвої поведінки, прийнятих у певному суспільстві. Це одиниця нормативної соціо-мовленнєвої поведінки, для якої характерні навмисність, цілеспрямованість, конвенціональність, співвіднесеність із мовцем.

*Мовленнєва ситуація* - реальна життєва ситуація безпосереднього мовленнєвого акту спілкування, що обмежена прагматичними координатами: «я - ти - ми - тут - зараз». Це безпосереднє здійснення спілкування, комунікації за відповідних умов.

Мовленнєві ситуації у процесі навчання виконують п'ять основних функцій: перенесення мовленнєвих навичок у нові ситуації спілкування; мотиваційну функцію; створення ситуації як умови розвитку мовленнєвого вміння; семантизацію і презентацію мовленнєвого матеріалу; функцію

організації мовленнєвого матеріалу [42]. А.Богущ, Н.Гавриш пишуть, що мовленнєва діяльність може виступати як самостійна діяльність зі специфічною мотивацією [7].

Ключовим поняттям нашого дослідження виступає *«мовленнєва активність»*. О.Шахнарович розглядає це поняття, як властивість особистості, що виявляється в здатності висловлюватися і сприймати мовлення іншої особистості, а також якісно-кількісна характеристика мовленнєвої діяльності; І.Луценко - як умову мовленнєвого спілкування. Як зазначають А.Богущ, Н.Гавриш, мовлення особистості передбачає його активне використання. Так звана активність мовлення визначається ступенем володіння особистістю мовленнєвим актом, а також ступенем розуміння мовлення та потребою у спілкуванні [7].

Сучасні дослідники С.Конопляста та В.Косинкіна визначають *мовленнєву активність* як одну із численних форм загальної активності, яка відображає потреби дитини, що виникають у неї відповідно до конкретних ситуацій спілкування [24, с. 136].

Н.Базима термін *«мовленнєва активність»* розглядає у значенні наявності мотиву до мовленнєвого висловлювання і безпосереднє мовленнєве висловлювання, що може виникати як реакція-відповідь на репліку співрозмовника або як бажання повідомити співрозмовнику про власні думки, переживання, емоції, потреби [3].

Також поряд з поняттям *«мовленнєва активність»* у працях науковців можна зустріти споріднені поняття: *«комунікативно-мовленнєва активність»* і *«активне мовлення»*.

*Комунікативно-мовленнєвою активністю* вважають властивість людини або її діяльнісний стан, що характеризується прагненням до різноманітної мовленнєвої діяльності на рівні її мовленнєвих можливостей. Вона може змінюватися у зв'язку зі змінами самої особистості, соціального середовища, в якій розвивається особистість під впливом навчання [24, с. 136].

Активне мовлення входить до складу мовленнєвої активності і є необхідним компонентом останньої.

Таким чином, проаналізувавши наукові джерела, нами були виділені та охарактеризовані поняття дослідження. Дані терміни будуть використовуватися нами у розкритті змісту наступних параграфів наукової роботи. Їх взаємозв'язок забезпечує логіку викладу матеріалу та висвітлення поставлених завдань.

## **1.2. Аналіз психолого-педагогічних досліджень щодо розвитку мовленнєвої активності дітей старшого дошкільного віку**

Проаналізувавши психолого-педагогічні дослідження щодо розвитку мовленнєвої активності дітей, варто зазначити, що мовленнєва активність дитини проявляється під час мовленнєвої діяльності і залежить від пізнавальних можливостей дитини, її інтересів, вподобань, а також уміння використовувати це все у процесі мовлення. Мовленнєво активною дитина може бути під час обговорення певної теми, вступивши в діалог, під час розповідання, переказу художнього твору.

Досліджуючи лінгводидактичні проблеми навчання дошкільників мови, К. Крутій під мовленнєвою активністю дітей розуміє стійку властивість особистості, що виявляється в здатності сприймати і розуміти мовлення оточуючих; самостійному, різноманітному, ініціативному використанні мовлення в практиці спілкування; активному оволодінні мовою[25].

О.Скрипченко, Л.Долинська, З.Огороднійчук виділяють такі чинники мовленнєвої активності:

- 1) пізнавальні інтереси;
- 2) наявний обсяг знань дитини;
- 3) уміння зосереджуватись на запропонованому;
- 4) уміння слідувати вказівкам педагога;
- 5) зацікавленість у вирішенні задач;

б) вміння відповідати на питання, активно їх ставити, постійно стежити за правильністю мовлення, усувати помилки [34].

Науковцями виділено прояви мовленнєвої активності, які прослідковуються в усіх функціях мовлення. Зокрема, Р.Фульга виділяє швидкість мовлення, Л.Павлова - здатність розвивати свою думку без підказок та тривалих пауз; В.Сибірякова виділяє дитячу балакучість.

На думку А.Богущ, у процесі навчання дітей дошкільного віку рідної мови вихователі керуються принципом максимальної мовленнєвої активності. Дослідниця дійшла висновку, що мовленнєва активність — це пізнавальні інтереси, що наявні у дитини, їх програмованість, вміння зосереджуватись на запропонованому матеріалі, слідувати вказівкам, рухатись до вирішення спільної мети, потреба у зворотному зв'язку з педагогом [8, с. 8-10].

Досліджуючи особливості розвитку мовлення у дітей дошкільного віку, В. Русанівський, спираючись на вчення І. Павлова про типи вищої нервової діяльності, виокремив два основних типи мовленнєвої активності:

1) активний – сильний, урівноважений, що характеризується активним володінням мовленням;

2) пасивний – слабкий, інертний, гальмівний у мовленні [33, с. 91].

Активний тип мовлення, на його думку, передбачає безперешкодну, без ознак гальмування, динаміку процесу мовлення у дитини. За такого мовлення пам'ять у належному темпі «подає» слово, речення, асоціацію у відповідь на зовнішнє чи внутрішнє рефлексорне подразнення, збудження, сприйняття. А пасивний (інертний) тип мовлення полягає у несловоохочості, мовчазності, скупості на слова [33, с. 104].

О.Трифорова зазначає, що розвиток мовленнєвої активності можливе за наявності потреби в педагогічному стимулюванні пріоритетів дитини щодо спілкування в ситуаціях «дорослий – дитина», «дитина – дорослий», «дитина – діти»; встановленні позитивного емоційного контакту. Оскільки мовлення обслуговує всі види діяльності, то можна сформулювати відповідну закономірність: чим активнішим є мовлення дитини (запитання, звернення,

пояснення, міркування, розмірковування, тим ефективнішою буде пізнавальна і мовленнєва діяльність, очевидною її результативність [37].

А.Богущ пише, що задля стимулювання мовленнєвої активності дітей важливим є такий чинник, як стимульоване, розвивальне мовленнєве середовище, під яким розуміється організований процес навчання мови й розвитку мовлення, що супроводжується педагогічно стимульованою мовленнєвою взаємодією педагога і дітей [8].

Показниками мовленнєвої активності, реалізованої у процесі комунікації, є: бажання зацікавити співрозмовника; дієвість мови, пов'язана із прагненням досягти за її допомогою певної мети; варіативність мовних впливів; результативність мови. Прагнення впливати своїм висловлюванням на інших змушує дитину докладати максимум зусиль, підвищуючи свою мовленнєву активність.

Серед розмаїття видів діяльності в закладі дошкільної освіти виокремлюють *художньо-мовленнєву діяльність*. Як зазначають А.Богущ, Н.Гавриш, дана діяльність складається з таких компонентів: сприймання літературних творів; мовленнєва творчість; словесна творчість. Щоб навчити дітей логічно і послідовно висловлювати свою думку, відчувати ритм, проявляти емоції, частіше з дітьми треба гратись у ігри драматизації. У цих іграх діти самостійно беруть участь, вони показують, як казкові герої ходять, як змінюють тембр голосу, яка їхня міміка [9].

Т. Завязун зазначає, що мовленнєва особистість розвивається ефективно лише тоді, якщо вона включена в повноцінну мовленнєву діяльність, в якій роль дорослого є головною, провідною. Завдання дорослого – усіляко сприяти мовленнєвому розвитку дитини, активізувати та стимулювати його, обираючи для цього доступні та найбільш ефективні шляхи. Бо саме формування активного мовлення дитини починається з мовленнєвого наслідування і є ефективним лише за умов емоційного підйому. Мовленнєвий простір, насичений зразками мовленнєвої культури, є основним джерелом становлення

мовленнєвої особистості у ранньому дитинстві. Малюк не має іншого шляху навчитися говорити, тільки як наслідувати мовлення дорослих [16].

Прояви мовної активності залежить від багатьох визначальних її факторів: внутрішніх, пов'язаних з індивідуально-психологічними особливостями особистості та зовнішніх, що визначаються умовами комунікації.

До внутрішніх факторів відносять психофізіологічні та психодинамічні особистісні особливості, а також актуальний психологічний стан того, хто говорить.

Психофізіологічні особливості функціонування мовного механізму впливають як на сам процес породження мовленнєвого висловлювання, так і його форму. Психодинамічні властивості визначаються темпераментом особистості. Л. Рубінштейн зазначає, що в темпах мови більше або менш чітко виступає темперамент людини, а в її інтонаційному, ритмічному, взагалі експресивному малюнку – його емоційність. Аналізуючи мовленнєву активність відносно цих факторів можна виділити такі: формально-динамічні показники, як швидкість мовних реакцій, темп мовлення, інтенсивність мовних процесів [32].

Розвиток мовленнєвої активності є тривалим процесом, організація якого повинна здійснюватися з раннього віку при максимально повному обліку наступних принципів:

- орієнтація на зону найближчого розвитку особистості;
- облік актуальних потреб особистості, рівня її розвитку та пізнавальних процесів дозволяє визначити умови для стимуляції та розширення виявлених інтересів;
- принцип активної співучасті особи у процесі відбору інформації, обліку індивідуальних характеристик кожної особи, реалізації диференційованого, індивідуально-орієнтованого підходу до організації процесу мовного розвитку;



- інтеграція, залучення особистості до активної комунікативної взаємодії;
- принцип забезпечення успіху мовної та пізнавальної діяльності;
- принцип стимуляції потреб особистості у комунікативній взаємодії [32].

Таким чином, активізація мовленнєвої діяльності є процес інтелектуального особистісного розвитку, що забезпечує ефективну інтеграцію індивіда в соціально-природне навколишнє середовище.

Вище зазначений автор вважав, що основним у мовленнєвому розвитку дитини є вміння, яке постійно вдосконалюється користуватися мовою як засобом спілкування. Залежно від зміни форм спілкування змінюються форми мови. Спочатку спілкування у дитини відбувається лише з її найближчим безпосереднім оточенням: безпосередній контакт з близькими, окремі висловлювання, прохання, запитання та відповіді переходять в розмовну діалогічну форму. Потім виникає потреба передати, відобразивши його в мовному плані, більш-менш великій смисловій цілісності (опис, пояснення, оповідання), призначений і для стороннього слухача [32].

Мовленнєва активність відбиває рівень розвитку, показує рівень оволодіння словником, граматичною будовою мови, звуковою культурою мови.

Як зазначає Н.Гавриш, особливу значимість в розвитку мовлення набули наступні питання: використання художнього слова, розвиток дитячої творчості та мовної активності дошкільнят. Аналізуючи мовленнєву активність дошкільників, автор виділяє такі особливості: загальна активність дитини, її комунікабельність, ініціативність, прагнення до лідерства у компанії, вміння долати скутість, сором'язливість; здатність переходити від ситуативного діалогу до монологу, обдуманого, спланованого мовлення.

До компонентів мовленнєвої активності відносять:

- кількість мовних реакцій у різноманітних ситуаціях;
- вибір ігор, мовленнєвих занять;

- швидкість та точність вибору слів, а також елементів змісту мови;
- швидкість та правильність розгортання синтаксичних конструкцій;
- реакцію на вчинок чи висловлювання інших [14].

Н.Базима виділяє такі компоненти мовленнєвої активності *мотивованість, ініціативність та змістовність* [3].

Проаналізувавши наукові праці, можна виокремити основні умови розвитку мовленнєвої активності дошкільників:

- організацію та раціональне використання предметно-розвивального середовища, що сприяє підвищенню загального, пізнавального розвитку та мовної активності дітей;
- встановлення довірчих відносин, емоційного контакту між дорослими та дітьми, які підвищують активну позицію дітей;
- організацію постійної мовної практики дітей; облік рівня розвитку мовної активності дітей;
- взаємодія всіх фахівців у роботі з розвитку мовленнєвої активності дітей, підвищення рівня підготовленості.

Таким чином, на підставі аналізу науково-дослідної літератури, ми з'ясували, що мовленнєва активність є складовою частиною мовленнєвої діяльності дитини. Саме мовленнєва активність залежить від пізнавальних можливостей та інтересів дитини, вміння зосередитися на поставленому завданні, вмінні ставити запитання, активно використовувати в мовленні набуті знання. Аналіз перерахованих проблем дозволяє зробити висновок про особливі вимоги до організації освітнього процесу, спрямованого на розвиток мовлення, та про необхідність пошуку нових шляхів та засобів розвитку мовленнєвої активності дітей старшого дошкільного віку.

### **1.3. Коректурні таблиці як стимул мовленнєвої активності дітей старшого дошкільного віку**

Розвиток мовленнєвої активності старшого дошкільника забезпечується в процесі спілкування під час різних видів діяльності, оскільки всі вони тісно

пов'язані з мовленням і супроводжуються ним. Для створення оптимальних умов для активізації мовлення дітей науковці та практики постійно перебувають у пошуку ефективних форм роботи, намагаються творчо використовувати досвід інших педагогів. Зважаючи на те, що дитина – дошкільник мислить переважно образами, то використання наочності сприяє активізації мовлення і робить його ефективним.

Одним із важливих принципів сучасної освіти є оптимізація через застосування новітніх освітніх технологій, і, зокрема, методу наочного моделювання.

В дошкільній дидактиці науковці і практики неодноразово зверталися до різноманітного використання предметних картинок, зокрема, й у вигляді таблиць.

Н. Гавриш та О. Безсонова у своїй книзі «Калейдоскоп інформаційно-ігрової творчості дітей» описали методика роботи з коректурними таблицями, запропонували завдання, ігри та вправи, які сприяють розвитку мислення і мовлення дітей, удосконаленню сприймання, уваги, пам'яті. Автори посібника надають кожній дитині «самій відкривати горизонти свого знання», спираючись на принцип багатоваріантності, принцип радісного навчання, принцип партнерства [5]. Цікавий досвід застосування коректурних таблиць в початковій освіті описано грузинським педагогом-новатором Ш.Амонашвілі.

З метою розвитку мовлення дітей дошкільного віку використовують коректурні таблиці за методикою К.Крутій, Н.Гавриш, О.Безсонової.

У нашому дослідженні коректурні таблиці розглядаються як засіб розвитку мовленнєвої активності дітей старшого дошкільного віку.

Як зазначає Н.Гавриш, коректурні таблиці - це інформаційно-ігрове поле з різною кількістю клітинок (від 9 до 25), заповнених предметними картинками (цифрами або буквами; цифрами і буквами; символами чи знаками, геометричними фігурами). Картинки добирають за змістом тематично. Тематична палітра коректурних таблиць може бути досить широкою. Вона майже не змінюється в різних вікових групах, розширюється

лише змістове наповнення та урізноманітнюються зв'язки між елементами теми. Можливо, це і пояснює саму назву таблиці – коригувати наше сприйняття предметів й об'єктів дійсності, кожного разу ті самі елементи дійсності можна розглядати в новому ракурсі, під іншим кутом зору, звертати увагу на особливі якості та відмінності предметів один від одного [5].

Коректурні таблиці, як і будь-які інші ігри можна використовувати в різних форматах життєдіяльності дітей – не лише у спільній партнерській діяльності з дорослими, а й під час спеціально організованої освітньої діяльності:

- на початку заняття – як засіб активізації психічних процесів і включення дітей у навчально-пізнавальну діяльність;
- в основній частині заняття – для уточнення знань і розширення інформаційно-пізнавального кола уявлень дошкільників, унаочнення процесу встановлення причинно-наслідкових зв'язків між об'єктами та явищами навколишньої дійсності тощо.

Поза межами організованого навчання коректурні таблиці можна застосовувати як своєрідну інтелектуальну гру, в якій діти змагатимуться поодиночі або командами на швидкість реакції, точність і широту сприйняття, багатший словник тощо.

Головне, що забезпечує успіх їх використання - живий інтерес дітей, радість відкриття, допитливість, мовленнєва ініціативність, задоволення від відчуття своєї інтелектуальної спроможності, які дорослий має ретельно підтримувати [5].

А.Могулюк пише, що робота з коректурними таблицями полягає у знаходженні максимальної кількості зв'язків між її елементами, а саме: кількість; форма; номер по порядку; розмір; колір; розташування.

Назва «коректурна таблиця» походить від назви таблиць для психологічних тестів, заповнених буквами або цифрами. Працюючи з такою таблицею, досліджуваний викреслює задані символи. Науковці

використовували такі таблиці ще у ХІХ ст. Із часом їх пристосували до роботи з дітьми, символи замінили картинками.

У сучасній дошкільній освіті коректурні таблиці застосовують не лише для формування уваги і спостережливості, а й для розвитку пізнавальних, інтелектуальних, мовленнєвих навичок, математичних умінь, уміння орієнтуватися у просторі тощо [30].

Н.Гавриш та О.Безсонова стверджують, що розвивальний ефект коректурних таблиць забезпечується дотриманням низки правил їх виготовлення та використання.

1. Необхідно враховувати, незалежно від формату (демонстраційні – для роботи з усією групою, роздаткові – для індивідуальної, парної чи підгрупової роботи), картинки обов'язково мають бути предметними, щоб забезпечити ясність і чіткість сприйняття (слухового – завдання, запитання дорослого, і зорового – пошуку й знаходження відповіді на запитання/завдання в таблиці).

2. Картинки мають бути достатньо великими, реальними, які легко впізнати, бажано одноманітними (за принципом виготовлення) для полегшення їх сприйняття дітьми і дотримання естетичних вимог. Можливий варіант виготовлення коректурних таблиць із контурним зображенням, що дає змогу включати завдання і на розмальовку.

3. Кількість картинок для використання у старшій – 20-24/25 картинок. Чим молодші діти, тим більш очевидними мають бути зв'язки між предметами як тематичним угрупованням.

4. Доцільно кожен клітинку пронумерувати і підписати друкованим шрифтом – це значно розширить розвивальні можливості використання коректурних таблиць: мимовільно діти запам'ятовуватимуть цифри і друкований образ слова. Без особливих зусиль, завдяки регулярному використанню коректурних таблиць, діти привчаються запам'ятовувати «зчитувати» форму слова, співвідносити його з буквеним виразом, що робить

їх впевненими у власних силах, забезпечить у майбутньому техніку читання за рахунок впізнавання засвоєних раніше слів.

5. Добір картинок має відбуватися за принципом не простого лінійного групування, а так, щоб стимулювати розумову діяльність дітей, активізувати психічні процеси (сприйняття, увагу, уяву, пам'ять, мовлення, інтелектуальні операції) [5].

А.Могулюк зазначає, що словесні ігри, побудовані на основі «коректурних таблиць» стимулюють розвиток мовленнєвої активності та сприяють усуненню труднощів у комунікації дошкільників. Під час їх використання у дітей формуються загальномовленнєві навички: культура слухання, запитання, висловлювання, обґрунтування, доведення, налагодження спілкування. Дитина намагається якнайкраще, найповніше і найчіткіше висловити хід своїх думок, так, щоб бути зрозумілим оточуючим, тобто удосконалюється та збагачується граматична та лексична сторона мовлення. Діти у своєму мовленні використовують прикметники, прислівники, прийменники, намагаються граматично правильно будувати свої звертання, висловлювання, репліки і т.д. [30].

А.Коваленко пропонує картинки добирати, не просто групуючи зображення предметів за видовою ознакою, а так, щоб стимулювати розумову діяльність дітей, активізувати психічні процеси: сприйняття, увагу, уяву, пам'ять, мовлення, розумові операції тощо. На думку автора, під час роботи з коректурними таблицями основними завданнями для дітей є такі:

- серед кількох предметів знайти зайвий;
- продовжити речення, що починається з певного слова з таблиці;
- назвати одним словом низку предметів, зображених у таблиці;
- визначити «сусідів» вказаної картинки;
- встановити закономірну послідовність за певною ознакою (скажімо, вказати найважчий предмет з трьох названих);
- скласти історію за названими картинками тощо [22].

Реалізуючи дані завдання старші дошкільники проявляють мовленнєву активність називаючи слова, доповнюючи речення, розповідаючи історії. Вище зазначений автор виділяє форми роботи з таблицями:

- дорослий оголошує запитання або завдання, діти виконують його, пояснюють свої дії; дорослий може прокоментувати відповідь, судження (надати додаткову інформацію, оцінити виконання, уточнити деякі факти тощо);
- діти працюють з розлінованою, але незаповненою коректурною таблицею набором предметних картинок-карток, заповнюючи клітинки.

Такі завдання розвивають здатність орієнтуватися в таблиці, у розумінні й правильному вживанні прийменників («між», «за», «перед», «під» тощо), просторових прислівників («вище», «нижче», «справа», «зліва») і прикметників (червоний, круглий, великий тощо). Завдання дітей під час роботи з коректурними таблицями - виконувати словесні інструкції вихователя й заповнити ігрове поле-рамку. Наприклад, вправа «Що ми знаємо про професії» має на меті назвати основні функції, які виконує, н-д, кондитер; назвати працівників, які за професією багато спілкуються з людьми; професії, які потребують правильної вимови та хорошої дикції тощо. Після цього діти складають розповідь за коректурною таблицею «Моє ставлення до професії ...лікаря, бібліотекара, пілота» тощо [36].

Таким чином, включення дітей старшого дошкільного віку в роботу з коректурним таблицями розвиває мовленнєву активність, формує здатність творчо, нешаблонно мислити, самостійно поповнювати свої знання, активізувати вже наявні знання та життєвий досвід.

## ВИСНОВКИ ДО РОЗДІЛУ I.

Проблема мовленнєвої активності вивчалась у вітчизняній дошкільній лінгводидактиці в різних аспектах: навчання мови, розвиток рідного мовлення та формування культури мовлення, спілкування дітей дошкільного віку, розвиток мовленнєвої діяльності. Численні дослідження доводять, що старший дошкільний вік характеризується інтенсивністю розвитку мовленнєвої активності. Висловлювання старших дошкільників вирізняються інформативністю, стають поширеними, в них більш чітко прослідковується логіка викладу змісту.

Ключовим поняттям нашого дослідження виступає *«мовленнєва активність»*, яка розглядається вченими у значенні наявності мотиву до мовленнєвого висловлювання і безпосереднє мовленнєве висловлювання, що може виникати як реакція-відповідь на репліку співрозмовника або як бажання повідомити співрозмовнику про власні думки, переживання, емоції, потреби.

Встановлено, що розвиток мовленнєвої активності дітей дошкільного віку проявляється під час мовленнєвої діяльності і залежить від пізнавальних можливостей дитини, її інтересів, вподобань, а також уміння використовувати це все у процесі мовлення. Чинниками мовленнєвої активності є: пізнавальні інтереси; наявний обсяг знань дитини; уміння зосереджуватись на запропонованому; уміння висловлювати свої думки; вміння відповідати на питання, активно їх ставити, постійно стежити за правильністю мовлення, усувати помилки. Показниками мовленнєвої активності, реалізованої у процесі комунікації, є: бажання зацікавити співрозмовника; дієвість мови, пов'язана із прагненням досягти за її допомогою певної мети; варіативність мовних впливів; результативність мови. Компонентами мовленнєвої активності виступають: мотивованість, ініціативність та змістовність.

Одним із засобів розвитку мовленнєвої активності дітей старшого дошкільного віку є коректурні таблиці. Словесні ігри, побудовані на основі коректурних таблиць стимулюють розвиток мовленнєвої активності та сприяють усуненню труднощів у комунікації дошкільників.



## РОЗДІЛ II. ДОСЛІДНО-ЕКСПЕРИМЕНТАЛЬНА РОБОТА З РОЗВИТКУ МОВЛЕННЕВОЇ АКТИВНОСТІ ДІТЕЙ СТАРШОГО ДОШКІЛЬНОГО ВІКУ ЗАСОБОМ КОРЕКТУРНИХ ТАБЛИЦЬ

### 2.1. Методика констатувального етапу дослідження

Аналіз науково-педагогічної літератури сприяв вивченню особливостей мовленнєвої активності дітей старшого дошкільного віку, значенню коректурних таблиць для активізації мовленнєвої активності дошкільників на організованих заняттях та в процесі життєдіяльності.

З метою вивчення сформованості мовленнєвої активності старших дошкільників, нами був проведений констатувальний експеримент.

*Мета констатувального експерименту* полягає у визначенні стану сформованості мовленнєвої активності у дітей старшого дошкільного віку.

Для досягнення мети необхідно вирішити наступні *завдання*:

1. Визначити компоненти, критерії та показники мовленнєвої активності старших дошкільників.
2. Розробити діагностичну методику вивчення мовленнєвої активності дошкільників.
3. Представити результати аналізу проведеного дослідження.

Проаналізувавши психолого-педагогічну літературу, ми з'ясували, що для визначення компонентів мовленнєвої активності старших дошкільників науковці спиралися на вікові та психологічні особливості дитини. Для з'ясування рівня сформованості кожного компоненту мовленнєвої активності були виділені відповідні критерії, до кожного з яких були визначені показники.

Реалізуючи визначені завдання, нами було розроблено методику констатувального експерименту, яка складається з окремих дослідницьких процедур. Методика включає в себе *два напрямки* роботи: робота з дошкільниками та педагогами.

Програма експерименту включала *три етапи*.

*Перший* підготовчий. У його межах здійснювалася робота щодо визначення компонентів, критеріїв та показників мовленнєвої активності старших дошкільників, а також розробки й добору діагностичних методик, які спрямовані на вивчення даного явища у дітей.

Мовленнєва діяльність є найвищою цілеспрямованою формою мовленнєвої активності особистості, самодостатньою, самоцінною, самостійною діяльністю. Вона складається з сукупності мовленнєвих дій (умінь), які виконуються за допомогою мовленнєвих операцій (навичок).

На даному етапі нами було систематизовано інформацію щодо дисертаційних досліджень сучасних науковців в межах виділення діагностичного інструментарію з даної проблеми, а саме роботи Н.Руденко, Н.Базимової, Л. Божович, У.Сидорової, Л.Калмикової, С. Коноплястої, В.Косинкіної та ін.

Зокрема, вчені С. Конопляста, В. Косинкіна відмічають чотири компоненти мовленнєвої активності: *імпресивний, експресивний, інтелектуальний, особистісний* [24]. Н.Базима виділяє три компоненти мовленнєвої активності *мотивованість, ініціативність та змістовність* [3]. Для діагностики мовленнєвої активності, Л.Калмикова виділяє наступні критерії: мотиваційний, інтенційний, цілеутворювальний, змістовий (смісловий), лексико-граматичний [20].

Вивчивши використання діагностичних методик вище зазначених науковців, нами підібрано методи, які дозволять вивчити рівень сформованості мовленнєвої активності у дітей.

Відповідно, до першого завдання констатувального етапу експерименту, нами визначено *компоненти, критерії та показники* мовленнєвої активності старших дошкільників.

Нижче представлено *структурно-критеріальну характеристику* ( див. табл.2.1.)

Таблиця 2.1.

*Структурно-критеріальна характеристика*

Компоненти	Критерії	Показники	Методи вивчення
Мотивованість	мотиваційний	Бажання проявити індивідуальність, заявити про себе; бажання спілкуватися і взаємодіяти (вербально та/або невербально); позитивне ставлення до запропонованого завдання та бажання його виконати; самостійність та ініціативність у мовленнєвих висловлюваннях).	Бесіда з дітьми
Ініціативність	комунікативний	Здатність до комунікації; ініціативність у процесі спілкування; уміння підтримувати розмову на задану тему; можливість висловитися відповідно до ситуації.	Спостереження за мовленнєвою діяльністю дітей
Змістовність	когнітивний	Використання у мовленні відповідних мовних одиниць; достатній лексичний запас (відповідно до вікових та програмових вимог) іменників, дієслів, прикметників та вживання їх у мовленні; здатність до словозміни та словотворення; здатність до монологічного та діалогічного мовлення; можливість повно, послідовно, логічно висловлювати свої думки); використання найбільш точних та влучних слів та фраз; розуміння назв предметів, дій, якостей та властивостей, просторово-часових відносин, здатність до логічно-послідовного зв'язного висловлювання з дотриманням лексичних та граматичних норм.	Вправи з дітьми. Анкетування педагогів.

На основі визначених критеріїв та показників схарактеризовано *рівні сформованості мовленнєвої активності* дітей старшого дошкільного віку: *високий, достатній, середній, низький*:

- **високий рівень** – дитина уміє заявити про себе, проявити індивідуальність, ініціативність та самостійність у мовленнєвих висловлюваннях; володіє в повному обсязі вікової норми знаннями, вміннями, навичками комунікації, спрямованими на конструктивну взаємодію з дорослими та однолітками, охоче проявляє ініціативу у спілкуванні, діє активно й творчо при виконанні завдань; розуміє значення назв предметів, дій, якостей та властивостей предметів, володіє здатністю до логічно-послідовного зв'язного висловлювання з дотриманням лексичних та граматичних норм;

- **достатній рівень** – мотивованість заявити про себе, продемонструвати свою індивідуальність проявляється час-від-часу, залежить від заохочення дорослих, а зміст і форма мовленнєвих висловлювань – від конкретної ситуації. Дошкільник володіє знаннями, вміннями та навичками комунікації, має уявлення про зміст висловлюваного, але не завжди проявляє ініціативу у спілкуванні. Виконання завдань залежить від зацікавленості самої дитини. Розуміння значення назв предметів, дій, якостей та їх властивостей, недостатньо розвинена здатність логічно підбирати слова та вирази, інколи не дотримується лексичних та граматичних норм;

- **середній рівень** – бажання дитини заявити про себе чи виразити свою індивідуальність в більшій мірі залежить від дорослого. За умови залучення дитини до комунікативної діяльності, використання слів підтримки, заохочення, дошкільник включається в спілкування і виражає свою індивідуальність за допомогою мовленнєвих засобів. Володіє знаннями, вміннями та навичками спілкування, досвідом, але не завжди використовує їх у комунікативній діяльності та новій ситуації, знає значення назв предметів, дій, якостей та їх властивостей, але не завжди користується ними в процесі комунікації; домінує спілкування з дорослими, почуття невпевненості у взаєминах з однолітками, відсутність ініціативи у спільній діяльності; допускає лексичні та граматичні помилки при побудові речень;

- **низький рівень** – відсутня здатність заявити про себе, виявити індивідуальність; не володіє знаннями, вміннями, навичками комунікації,

досвідом практичної діяльності, проявляє небажання встановлювати конструктивну взаємодію загалом. Має поверхові знання про назви предметів та їх ознаки, не володіє здатністю до логічно-послідовного зв'язного висловлювання з дотриманням лексичних та граматичних норм.

Нами були виділені принципи організації діагностики розвитку мовленнєвої активності у дітей старшого дошкільного віку:

- мотивованість діагностики для дитини, що дозволяє отримати більш високий результат;
- комплексність і системність;
- єдність завдань діагностики і критеріїв аналізу результатів з позицій мовних новоутворень для даного періоду розвитку мови;
- компактність діагностики.

Для вивчення першого компонента – *мотивованості* – було проведено *бесіду з дітьми*. Бесіда проводилася за змістом української казки «У зимовому лісі» для дітей старшого дошкільного віку ( див. дод. А).

Програмовим змістом читання казки було: розширити знання дітей про рослинний та тваринний світ; вчити складати творчі розповіді про природу спонукати вживати речення різного типу; розвивати мовлення, творчу уяву, мислення, фантазію; активізувати словник дітей за допомогою епітетів, метафор; виховувати пізнавальний інтерес до явищ природи.

У межах нашого дослідження, ми використали даний метод з метою вивчення бажання дитини розповідати, переказувати зміст казки, проявляти індивідуальність, бажання висловитися. Водночас, з'ясувати ставлення дитини до запропонованого експериментатором завдання та бажання його виконати, а також як дитина вміє проявляти самостійність та ініціативність у мовленнєвих висловлюваннях.

Опитування дітей відбувалося після прослуховування казки, щоб з'ясувати, чи усвідомлює дошкільник, що спонукає його до мовленнєвих дій. Перше і друге запитання передбачало вивчення сприйняття дитиною казки. Чи сподобався зміст, що саме привернуло увагу, чи хочеться дитині обговорювати

сюжет твору. Третє запитання було спрямоване на вивчення бажання дитини виконувати завдання, запропоноване педагогом, озвучити казку, або виразити її зміст іншими засобами. В такий спосіб можливо виявити хто з дітей, виконуючи це завдання, задовольнив свої мовленнєві потреби, а хто б віддав перевагу малюванню, перегляду мультфільмів чи рухливим іграм. Наступне запитання дасть змогу встановити наскільки проявляються стійкі мотиви дитини вступити в мовленнєву взаємодію. Наскільки дитина зацікавлена у продовженні розмови, чи цікава їй тема, чи навпаки. Призупиняє спілкування або переключається на іншу тематику. А можливо будуть і такі діти, які взагалі відмовляться висловлюватися.

### *Бесіда*

1. Чи сподобалася тобі казка?
2. Що найбільше тобі сподобалося в ній?
3. Як би ти хотів передати зміст казки? Передати словами, чи намалювати?
4. Чи хоті би ти розповісти цю казку своєму другові (подрузі), мамі, татові та ін.?
5. А кого б ти ще хотів зустріти у лісі?

Для вивчення наступного компоненту *ініціативності*, нами був виділений *комунікативний критерій*, який передбачав уміння дошкільників спілкуватися, проявляти ініціативу, підтримувати розмову, включатися у комунікацію з іншими в різних ситуаціях.

Крім виділених показників, нами були сформовані окремі показники, що характеризують сформованість монологічного та діалогічного мовлення.

Показниками сформованості комунікативного критерію в монологічному мовленні були: уміння дитини вітатися, висловлювати свої бажання, прохання, уміння виражати згоду або незгоду, зрозуміло висловлювати свої думки та наміри (довільність мовлення), розповісти про свої почуття.

Показниками діалогічного мовлення були виділені наступні: здатність вступати в діалог, уміння ввічливо запитати та дати конструктивну відповідь

на поставлене співрозмовником запитання, уміння розуміти ситуацію спілкування, наміри й мотиви співрозмовника, проявляти ініціативу, підтримувати розмову та уміння її завершити.

З цією метою, нами використано метод – *спостереження* за мовленнєвою діяльністю дітей.

*Мета спостереження:* визначити уміння дітей вступати в мовленнєву взаємодію та здійснювати комунікацію, проявляючи мовленнєву активність.

*Суб'єкт спостереження:* експериментатор.

*Об'єкти спостереження:* вихователь, діти.

*Предмет спостереження:* прояв мовленнєвої активності дітей старшого дошкільного віку в різних видах діяльності.

*Завдання:*

1. Визначити діяльність, в якій буде проводитись спостереження;
2. Визначити критерії та показники сформованості мовленнєвої активності дошкільників;
3. Визначити рівень сформованості даного явища у дітей.

*Форма фіксації:* записи у протоколі спостереження (див. дод. Б).

*Критеріями та показниками* були:

- сформованість потреби у спілкуванні (бажання вступати у мовленнєву взаємодію, підтримувати комунікацію);
- частота мовленнєвих контактів (як часто дитина проявляє мовленнєву активність із дорослими та дітьми);
- ситуації спілкування, (в яких ситуаціях діти частіше виявляли мовленнєві реакції);
- вибір ігор, пов'язаних із активним мовленням (яким іграм діти надають перевагу);
- взаємодія з однолітками в грі (грають разом або грають поруч);
- характер мовленнєвого спілкування (частота виникнення діалогів; вживання ініціативних висловлювань: повідомлення, прохання про допомогу,

запитання; використання рольових висловлювань).

Наступний компонент – **змістовність**, який передбачає сформованість у дитини старшого дошкільного віку **когнітивного критерію**.

Для вивчення даного критерію, нами підібрані наступні вправи, які допоможуть нам визначити сформований достатній лексичний запас слів у старших дошкільників та вміння їх використовувати у мовленні.

**Показник:** достатній лексичний запас (відповідно до вікових та програмових вимог) іменників, дієслів, прикметників та вживання їх у мовленні; здатність до словозміни та словотворення.

**Вправа: « Підбери потрібне слово».**

Мета: дослідити здатність дошкільників добирати відповідні змісту слова та словостолучення.

*Матеріал:* сюжетні картинки.

*Процедура виконання:* експериментатор розкладає перед дитиною сюжетні картинки. До дитини ставиться запитання, на яке вона має дати відповідь, відшукавши потрібну картинку, яка відповідає змісту тієї, що запропонував дорослий.

Наприклад. Запитання дорослого: «діти катаються з гірки на .....»

Відповідь дитини – показ на сюжетний малюнок, де зображено зимові розваги дітей та спускання з гірки на санчатах і водночас коментування цього малюнка, або підбір правильного слова.

Коли дитина забула слово, дорослий допомагає.

Така робота продовжується і з використанням наступних картинок. Відповіді дітей записуються.

При підрахунках результатів завдання «Підбери потрібне слово» враховується кількість правильно названих дошкільниками слів.

*Спосіб оцінювання:*

1 бал: діти не змогли додати жодного слова;

2 бали: старші дошкільники виконували завдання за допомогою навідних запитань вихователя;



3 бали: дошкільники намагалися самостійно виконати завдання, водночас допускали помилки;

4 бали: діти правильно добирали переважну більшість слів;

5 балів: діти самостійно правильно назвали всі слова.

*Показник: здатність до монологічного та діалогічного мовлення; можливість повно, послідовно, логічно висловлювати свої думки, вживання іменників, дієслів, прикметників. Уміння логічно поєднувати слова у реченні.*

### ***Вправа «Свійські тварини».***

*Мета:* визначити рівень обізнаності дітей із різними частинами мови в межах теми «Свійські тварини».

*Процедура виконання:* експериментатор запитує дітей: «Яких свійських тварин ви знаєте? А де ви їх бачили?». Якщо дитина назвала тварину, дорослий просить розповісти про неї. Якщо дитина вагається, дорослий ставить навідні запитання: «А як виглядає ця тваринка? Яке в неї хутро? Якого кольору? Де живе? Чим харчується? Якої величини?» та ін.

#### *Спосіб оцінювання:*

1 бал: діти називають тварину, але не вміють розповісти про неї, вживають в основному одні іменники;

2 бали: називають тварину, розповідають з допомогою дорослого, у мовленні переважають іменники та дієслова;

3 бали: називають тварину, намагаються самостійно описати її, вживаючи переважно іменники, дієслова, прикметники;

4 бали: називають тварину, описують її, використовуючи різні частини мови, однак затрудняються у вживанні прислівників;

5 балів: самостійно описують тварину, вживають слова різних частин мови.

***Показник: розуміння значення слів та вміння їх пояснити.***

### ***Вправа «Пори року».***

*Мета:* визначити вміння дошкільників послідовно, логічно висловлювати свої думки, розуміти та пояснювати основне значення слів,

використовувати різні частини мови, уміння логічно поєднувати слова у реченні.

*Матеріал:* малюнки із зображенням пір року.

*Процедура виконання.* Дорослий пропонує дитині розглянути картинки на яких зображено пори року. Дошкільники мають визначити, яка це пора року і обґрунтувати свою думку, задіявши свій особистий досвід. Розповідаючи, діти мають висловлювати свої думки послідовно і логічно, підбираючи відповідні частини мови, вибудовуючи речення.

*Наприклад.* Розглядаючи ілюстрації до теми «Осінь», експериментатор звертає зосереджує увагу дітей на осінній природі, а саме, який вигляд мають кущі, дерева; яка погода восени, як світить сонце та ін. Звертається увага дітей на сполучення слів: *жовте листя, хмарне небо, дощовий день, на кущах яскраві ягоди* і т.д. Доречними будуть і такі запитання, які сприяють з'ясуванню того, на скільки дитина розуміє значення слів і уміє підібрати до них синоніми: «А яке ще небо буває восени? Як ще можна сказати про небо? (*безхмарне небо, блакитне небо*)»; «А яке ще буває листя на деревах та кущах? Коли саме? В яку пору року? Якої форми? т.д.».

При підрахунку результатів виконання вправи оцінюється точність та повнота відповіді, уміння пояснити значення слова.

*Спосіб оцінювання:*

- 1 бал: дітям важко пояснити значення запропонованих слів;
- 2 бали: діти не завжди розуміли та могли пояснити пряме значення слів;
- 3 бали: діти пояснювали значення всіх запропонованих слів за допомогою дорослого;
- 4 бали: намагались самостійно пояснювати значення запропонованих слів, іноді помилялися;
- 5 балів: діти самостійно пояснювали значення запропонованих слів.

З педагогами було проведене *анкетування*. Запитання анкети спрямовувалися на виявлення знань вихователів сучасних засобів, технологій, методів, які доцільно використовувати з метою розвитку мовленнєвої

активності старших дошкільників. Нас цікавило питання, чи використовують вихователі коректурні таблиці для активізації мовленнєвої активності дошкільників та чи створюються відповідні педагогічні умови для забезпечення розвитку даної якості у дітей.

Анкета містить **три блоки** запитань (див. дод. В). У першому блоці міститься загальна інформація стосовно педагога: його освіта, вік, стаж роботи на даній посаді. Запитання другого блоку дозволять отримати інформацію щодо виявлення знань вихователів сучасних засобів, технологій, методів, які доцільно використовувати в роботі з дошкільниками на організованих заняттях та під час ігрової чи трудової діяльності, де б діти змогли проявити мовленнєву активність. І чи використовують у педагогічній діяльності коректурні таблиці для розвитку мовленнєвої активності дітей.

Третій блок містить запитання, що стосуються виявлення практичних умінь вихователів щодо організації педагогічних умов, які б сприяли активізації мовленнєвої активності дошкільників, зокрема, з використанням вказаного засобу.

Для обробки та аналізу зібраних матеріалів використано *методи математичної статистики*.

**Другим етапом** був власне констатувальний експеримент, котрий реалізовувався на базі ЗДО № 17 «Перлинка» міста Ніжина.

Таким чином, нами підібрані та описані діагностичні методики констатувального експерименту, які дозволять вивчити рівень сформованості мовленнєвої активності дітей старшого дошкільного віку, роль і значення педагогів в організації мовленнєвої діяльності дошкільників.

**Третій етап** – аналіз отриманих результатів буде представлено в наступному параграфі.

## **2.2. Аналіз результатів констатувального етапу дослідження**

У межах нашого дослідження, ми використали даний метод з метою

вивчення бажання дитини розповідати, переказувати зміст казки, проявляти індивідуальність, бажання висловитися. Водночас, з'ясувати ставлення дитини до запропонованого експериментатором завдання та бажання його виконати, а також як дитина вміє проявляти самостійність та ініціативність у мовленнєвих висловлюваннях.

Важливим компонентом для прояву мовленнєвої активності є *мотиваційний*. Перед тим, як вступити у мовленнєву взаємодію у дитини має бути мотив. Тому за допомогою бесіди ми і визначали сформованість мотиваційного компоненту у дитини.

Після читання казки дітям, експериментатор провела бесіду з кожною дитиною окремо для отримання достовірних результатів. Оскільки, слухаючи один одного, дошкільники повторюють слова та фрази. Опитування дітей відбувалося після прослуховування казки, щоб з'ясувати, чи усвідомлює дошкільник, що спонукає його до мовленнєвих дій.

Аналіз відповідей дітей на запитання бесіди показав, що більшість дошкільників (48%) зацікавилися змістом казки, прагнули висловити свою думку, але їхні висловлювання характеризувалися фрагментарністю, окремими уривками фраз чи словосполучень. 22% дошкільників засвідчили вміння привернути до себе увагу послідовним переказом змісту казки, обґрунтуванням окремих сюжетів, прикладами з власного особистого досвіду догляду за тваринками. Діти уважно прислухалися до запитань експериментатора, відповідали зрозумілими фразами, використовували епітети для емоційного забарвлення своїх висловлювань. Всі виявили бажання розповісти казку своїм друзям. Тому ця частина дітей охоче включилися в розмову, проявили цікавість і бажання спілкуватися.

Біля 16% дошкільників були менш активними у мовленнєвих висловлюваннях, а захопилися малюванням зимової природи. На запитання бесіди відповідали одним словом, або словосполученням. Хоча свою діяльність супроводжували мовленнєвими характеристиками зображених героїв казки. 14% дітей не виявили бажання передавати зміст казки. На запитання

бесіди в більшій мірі відмовчувалися, або говорили «не знаю», «не хочу розповідати» і т.д.

Тому можна зробити висновок, що більшість дошкільників виявили бажання висловити свої враження від почутого змісту казки, проявити себе умінням підбирати точні слова та засоби, логічно поєднувати їх у реченні. Діти задовольняли свої мовленнєві потреби і демонстрували сформованість відповідної мотивації до мовленнєвої взаємодії, що є однією з ознак мовленнєвої активності.

Наступним методом було *спостереження* за мовленнєвою діяльністю дітей в процесі ігрової діяльності. Спостереження дозволяє побачити природні прояви дитини, оскільки дитина поводить себе вільно, розкуто. Це дає змогу отримати об'єктивні результати.

Проаналізувавши отримані результати, дійшли висновку, що можна виділити *чотири групи дітей*, які відрізняються:

- різним проявом мовленнєвої активності, ставленням до оточуючих, сформованими мовленнєвими вміннями та навичками, умінням висловлювати свої думки.
- сформованістю потреби у спілкуванні (бажання вступати у мовленнєву взаємодію, підтримувати комунікацію);
- частотою мовленнєвих контактів (як часто дитина проявляє мовленнєву активність із дорослими та дітьми);
- ситуацією спілкування (в яких ситуаціях діти частіше виявляли мовленнєві реакції);
- вибором ігор, пов'язаних із активним мовленням (яким іграм діти надають перевагу);
- взаємодією з однолітками в грі (грають разом або грають поруч);
- характером мовленнєвого спілкування (частота виникнення діалогів; вживання ініціативних висловлювань: повідомлення, прохання про допомогу, запитання; використання рольових висловлювань).

*До першої групи* відносяться діти (22%), які мають стійку мотивацію до мовленнєвої взаємодії. У процесі ігрової діяльності виявляють бажання вступати у мовленнєву взаємодію зі своїми однолітками, підтримують розмову. Вони добре орієнтуються у ситуаціях спілкування, правилах мовленнєвої поведінки, охоче спілкуються, активно ставляться до позиції партнера. Активно висловлюють готовність допомогти партнеру по грі, надають перевагу комунікативним іграм, проявляють ініціативу під час спілкування, уміють вести діалог.

*Другу групу* становлять діти (45%), які виявляють мовленнєву активність в залежності від вибору гри, ролей, які вони виконують, ставленням до партнера. Бажання вступати у мовленнєву взаємодію залежить від особистого ставлення до дитини, з якою грається, або від бажання виконувати ту чи іншу роль. Тобто частота мовленнєвих контактів в більшій мірі залежить від ситуації в якій відбувається мовленнєва взаємодія.

Мовленнєві висловлювання відповідають соціально прийнятним нормам і правилам взаємодії, але пов'язані з добре знайомими ігровими ситуаціями взаємодії з однолітком. За допомогою дорослого виявляють зв'язки емоційних проявів із змістом ситуації, взаємодії її учасників, їх настроями та труднощами, які виникають під час комунікації.

*До третьої групи* відносяться дошкільники (20%), які не проявляють мовленнєвої активності, але коли дорослий запрошує їх до мовленнєвої взаємодії, вони відгукуються, включаються в комунікацію, хоча не володіють сформованими комунікативними уміннями. Частота мовленнєвих контактів низька. В більшій мірі такі діти надають перевагу іграм з предметами і уникають комунікативних ігор. Оскільки інші діти також намагаються ігнорувати таких дітей і не запрошують до гри, де потрібно проявляти мовленнєву активність.

І четверту групу (13%) складають діти, які взагалі уникають спілкування, надаючи перевагу самотійній діяльності.

Отже, спостереження показало, що активність мовлення дітей

варіативно виражена залежно від виду ігрової діяльності, стосунків з однолітками, розвитку комунікативних умінь та навичок.

Проаналізувавши результати дослідження когнітивного критерію, можна зробити наступні висновки.

Відповідно до вправи *«Підбери потрібне слово»*, було встановлено, що більшість дошкільників справилися з цим завданням. Роздивившись сюжетну картинку, діти відшукували відповідь на інших картинках і називали слово чи словосполучення. Сюжетні картинки були на різні теми, на більшості з них були зображені зимові розваги. Діти проявили цікавість, бажання розповідати, що зображено на картинках, правильно підбирали слова. Але виявилась групка дітей, які постійно потребували допомоги вихователя. Було засвідчено, що дошкільники підбирали різні варіанти до одного і того ж сюжету, але коли дорослий наголошував на тому, щоб дитина ще раз уважно роздивилася сюжет, то малюк самостійно відшукував правильну відповідь. Тому можемо зробити висновок, що діти часто не уважні при виконанні завдання.

Проаналізувавши відповіді дітей та здійснивши підрахунок балів, було встановлено, що 20% дошкільників мають достатній лексичний запас слів, вживають різні частини мови, уміють змінювати слова, розуміють значення слів та виразів. Уміють пов'язувати їх із зображеним на картинках.

15% дошкільників не змогли швидко відшукати іншу картинку, не вміють підібрати правильне слово чи словосполучення, потребують допомоги дорослого. Решта дітей (65%) продемонстрували середній рівень використання у мовленні відповідних мовних одиниць; достатній лексичний запас іменників, дієслів, прикметників, але часто не доречно використовували їх у мовленні. Часто порушувалася логічність висловлювання думок згідно переказування зображеного на картинці.

Отже, діти розуміють назви предметів, дій, якостей та властивостей, але не завжди можуть підібрати доречні слова для їх характеристики.

***Вправа «Свійські тварини».***

Метою даної вправи було визначення обізнаності дошкільників у назвах свійських тварин. Використання ними різних частин мови: прикметників, іменників, займенників, дієслів тощо. Характеризуючи відповіді дітей, ми намагалися вивчити, які частини мови використовують дошкільники і які з них переважають у їхньому мовленні, а які можливо відсутні. Було встановлено, що майже всі діти знають свійських тварин, але невеликий відсоток дітей 8% відмовилися відповідати. Якщо експериментатор називав тварину, діти повторювали за ним, але не могли охарактеризувати. Старші дошкільники вже використовують всі частини мови. Переважали іменники, прикметники, дієслова. Тому ми отримали наступні результати: 25% дошкільників добре знають назви свійських тварин, уміють підібрати правильні слова для їх характеристики, скласти речення, розповісти про догляд за ними. 54% дошкільників володіють достатніми знаннями щодо назв свійських тварин. Було відмічено, що діти, часто називали тварин, за якими доглядали і самі. В основному, коли перебували в селі у бабуся. 13% дошкільників потребували допомоги дорослого при характеристиці тварини, не вміли підібрати відповідні слова-ознаки. І 8% дітей виявили низьку обізнаність з свійськими тваринами та їх характерними ознаками.

Наступною вправою була «*Пори року*», яка сприяла вивченню вміння дошкільників правильно висловлювати свої думки та пояснювати значення слів, вживати різні частини мови.

Проаналізувавши результати дослідження та підрахувавши отримані бали, було встановлено що більшість дошкільників знають основні ознаки пір року, використовують у своєму мовленні різні частини мови, уміють правильно підібрати відповідні слова для характеристики того чи іншого явища. Зокрема, до теми «Осінь», Артур підібрав такі словосполучення: *жовті дерева, опале листя, хмарне небо, дощовий день, холодно надворі*; Маринка озвучила, що *восени відлітають птахи, люди збирають урожай на городі та в саду*; Данилко так охарактеризував дану пору року: *жовтіє листя*



на деревах і кущах, а потім опадає; надворі стає холодно; небо хмарне, день стає меншим.

Діти найчастіше вживали прикметники та іменники. Були виділені і прислівники, які частина дітей вживали, характеризуючи пори року. Це такі слова як: *холодно, надворі, восени, опале і т. п.*

Проаналізувавши відповіді дітей, ми зробили наступні висновки:

28 % дошкільників вживали різні частини мови, самостійно пояснювали значення слів, володіли достатнім словниковим запасом; 54% дітей не завжди могли правильно підібрати слова-ознаки до того чи іншого явища природи, могли помилитися щодо визначення осені та весни. Не чітко розуміють характерні особливості. Хоча за допомогою навідних запитань дорослого, справлялися зі своїм завданням. 12% дошкільників постійно потребували допомоги дорослого, оскільки мали труднощі під час характеристики пір року та визначення їх основних ознак. І 10% дошкільників мали бідний словниковий запас, не сформовані знання щодо пір року, їх характерних ознак.

Отже, можна зробити висновок, що більшість дошкільників мають сформовані знання щодо характеристики пір року, тому активно можуть включатися у мовленнєву діяльність в тих ситуаціях, де потрібно розповісти або скласти розповідь про пори року.

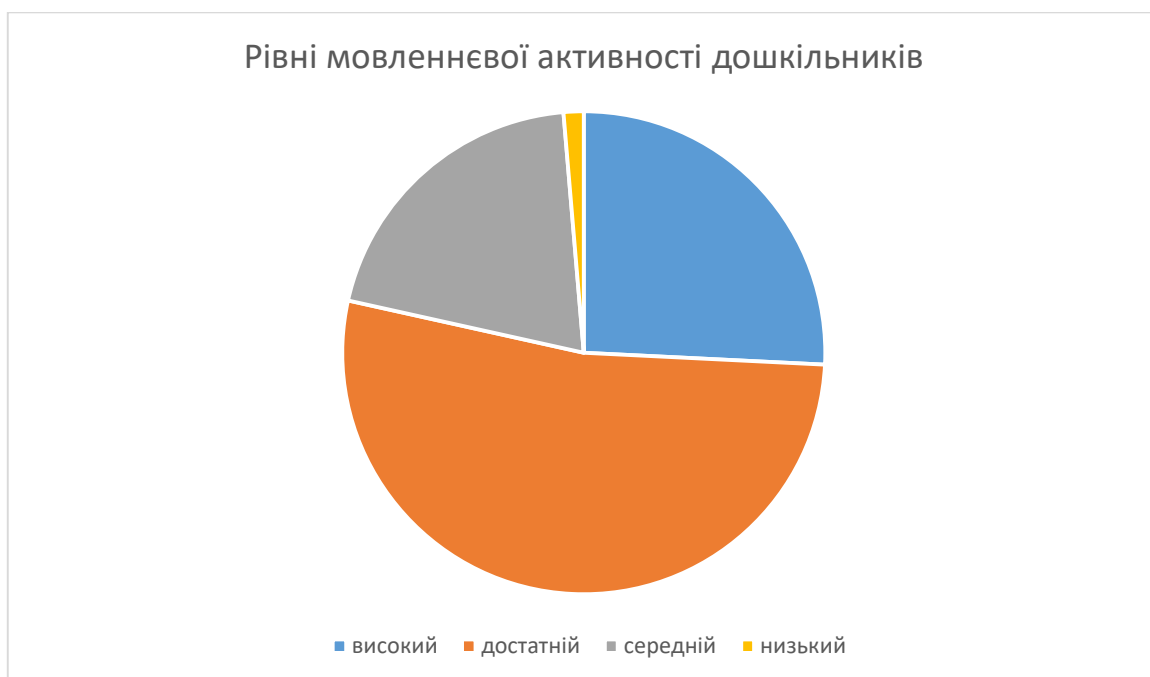
Проаналізувавши результати проведеного дослідження, нами були визначено **чотири рівні** сформованості мовленнєвої активності дітей старшого дошкільного віку, які представлені у таблиці 2.2.

**Таблиця 2.2.**

**Рівні сформованості мовленнєвої активності дітей старшого дошкільного віку**

<b>Рівні мовленнєвої активності</b>	<b>% дошкільників</b>
<b>Високий</b>	23%
<b>Достатній</b>	47%

<i>Середній</i>	18%
<i>Низький</i>	12%



Результати проведеного дослідження показують, що більшість дошкільників (47%) мають достатній рівень сформованості мовленнєвої активності, 23% дітей мають високий рівень розвитку мовленнєвої активності, що забезпечує їм вільне спілкування, спроможність складати різні види розповідей, переказувати художні твори. 18% дошкільників перебувають на середньому рівні сформованості мовленнєвої активності і 12% дошкільників перебувають на низькому рівні, внаслідок чого мають труднощі при висловлюванні, переказуванні художніх творів, складанні розповідей, безпосередньому спілкуванні в різних видах діяльності. І це потребує виховного впливу з боку педагогів та батьків.

Проаналізуємо результати *анкетування* педагогів закладу дошкільної освіти. Запитання анкети були сформульовані у трьох блоках. Аналізуючи відповіді на запитання першого блоку, слід зазначити, що вихователі мають достатній стаж роботи і відповідну освіту, що говорить про їхню компетентність і фахову підготовку до роботи з дітьми дошкільного віку.

Відповідаючи на запитання другого блоку «Знання вихователів сучасних засобів, технологій, методів, які доцільно використовувати для розвитку мовленнєвої активності старших дошкільників», то майже всі педагоги виділили словесні засоби, наочні, технічні. Більше уваги приділили словесним засобам: читанню художньої літератури, переказуванню сюжетів твору, розповіданню, бесіді за прочитаним, складанню розповідей, розігруванню діалогів тощо; до наочних засобів віднесли коректурні таблиці, мнемотехніку, карти розумових дій. Зазначили, що найбільш ефективними засобами є коректурні таблиці, оскільки допомагають дітям засвоювати нові слова і усвідомлювати їх зміст. Якщо розподілити педагогів на рівні, то можна виділити наступне: 38% вихователів виділили всі перераховані засоби; 36% надали перевагу словесним методам, 26% надали перевагу наочним.

На запитання анкети «Чи використовуєте Ви коректурні таблиці для розвитку мовленнєвої активності дошкільників?» ми отримали такі відповіді педагогів: 30% вихователів завжди використовують у своїй роботі коректурні таблиці, 42% - іноді використовують, 28% вихователів не використовують коректурні таблиці для розвитку мовленнєвої активності дошкільнят.

Запитання третього блоку передбачали вивчення питання, що стосується практичної роботи педагогів щодо організації педагогічних умов розвитку мовленнєвої активності старших дошкільників. Вихователі виділили наступні: забезпечення розвивального мовленнєвого середовища, розвиток мовленнєвої компетентності дошкільників згідно вимог Базового компонента дошкільної освіти та освітніх програм, оснащення дитячого простору дидактичним матеріалом, зокрема коректурними таблицями, спрямованим на збагачення словника дітей, організація комунікативно-ігрової діяльності, стимулювання дітей до переказування художніх творів з використанням коректурних таблиць та ін. Всі педагоги наголосили на тісній партнерській взаємодії з батьками.

Батьки мають займатися зі своїми дітьми в напрямку розвитку їх мовленнєвої активності, пояснювати незрозумілі слова та вирази.

На запитання «У чому Ви вбачаєте складність використання коректурних таблиць в роботі зі старшими дошкільниками для розвитку їх мовленнєвої активності», було отримано такі відповіді: діти не завжди вміють користуватись коректурними таблицями; діти не можуть сформулювати речення або скласти розповідь за допомогою зображеного на таблиці, тому потребують допомоги педагога; діти не виявляють зацікавленості до пропонуванних коректурних таблиць; низький рівень мовленнєвого розвитку дітей. Тому майже всі запропоновані нами варіанти відповідей були виділені педагогами. Ніхто не виділив недостатню методичну підготовленість педагогів.

Отже, анкетування вихователів засвідчує, що всі педагоги створюють умови для розвитку мовленнєвої активності дошкільників. Використовують різні методи і прийоми, але більшість з педагогів надають перевагу стандартним, оскільки недостатньо володіють сучасними технологіями мовленнєвого розвитку дітей. Виявилося, що не всі педагоги використовують коректурні таблиці саме для розвитку мовленнєвої активності старших дошкільників. Тому наступним завданням нашого наукового дослідження є розробка системи роботи щодо розвитку мовленнєвої активності дітей старшого дошкільного віку засобом коректурних таблиць.

### **2.3. Система роботи щодо розвитку мовленнєвої активності дітей старшого дошкільного віку засобом коректурних таблиць**

Результати констатувального етапу експерименту засвідчили, що старші дошкільники перебувають на різних рівнях розвитку мовленнєвої активності, більшість з них мають достатній рівень, але той факт, що 18% мають середній та 12% низький рівень дає нам підставу для розробки системи роботи щодо поліпшення даного процесу.

Оскільки, одним із засобів розвитку мовленнєвої активності дітей старшого дошкільного віку є коректурні таблиці, ми і включили їх у свою запропоновану систему роботи з дітьми.

Теоретичний аналіз наукових досліджень таких українських науковців, як А.Богущ, І.Брушневської, С.Васильєвої, Н.Гавриш, І.Кіндрат, О.Ковальської, С. Кудрявцевої, К. Крутій, В.Рогозіної та ін. та отримані нами результати експериментальних методик уможливили визначення *педагогічних умов* розвитку мовленнєвої активності дітей старшого дошкільного віку засобом коректурних таблиць. У своїй роботі ми визначили такі умови: *стимулювання дітей до переказування художніх творів з використанням коректурних таблиць та залучення дошкільників до мовленнєво-ігрової діяльності на основі коректурних таблиць*. До кожної педагогічної умови, нами розписано систему роботи з дітьми щодо розвитку мовленнєвої активності з використанням коректурних таблиць.

**Педагогічна умова:** *стимулювання дітей до переказування художніх творів з використанням коректурних таблиць*.

Переказ - свідоме відтворення літературного тексту в усному мовленні. Це – складна діяльність, у якій беруть участь пам'ять, уява, мислення дитини. Щоб переказувати, дитина має навчитися уважно слухати літературний текст, зрозуміти головний його зміст; запам'ятати послідовність епізодів сюжетної лінії та способи авторського передавання змісту; свідомо, зв'язно та виразно відтворити текст у процесі переказу [7].

Для розвитку мовленнєвої активності безперечно значення має ознайомлення з кращими зразками художнього мовлення. Завдання вихователя при цьому – підвести дітей до активного, творчого наслідування чужого тексту, допомогти його засвоїти, тобто привласнити. Саме за таких умов наслідування літературного зразка стає поштовхом до власної активної мовленнєвої діяльності.

Як зазначає Н.Гавриш, в дітей старшого дошкільного віку зростає здатність до швидкого осмислення та сприйняття твору і проявляється це в

таких аспектах: уміння співчувати героям твору; розуміння поведінки героїв; уміння відтворювати ланцюг подій літературного твору; свідоме ставлення до авторського слова [14, с. 8].

А.Богущ виділяє такі види переказу:

- повний (цільний) переказ – одна дитина переказує весь текст. Доцільно використовувати цей вид, якщо текст короткий;
- переказ за частинами (командами) – краще, якщо діти самі обирають собі команду, домовляються, хто яку частину переказуватиме;
- колективний переказ – діти по черзі послідовно відтворюють текст твору. Обсяг висловлювання визначає вихователь – це може бути речення або епізод;
- інсценування за ролями – вихователь бере на себе роль автора, допомагає дітям розподілити ролі, дібрати атрибути, елементи костюма, обговорює з ними характер персонажів, радить обрати правильну інтонацію а діти відтворюють текст, розігруючи свої ролі. Таку роботу можна починати вже з молодшого дошкільного віку;
- творчий переказ – цей спосіб переказу широко застосовуємо у старшому дошкільному віці, коли діти вже мають певний досвід відтворення текстів;
- вибіркового переказу – коли діти переказують не весь текст, а найбільш цікаві в мовному плані фрагменти, визначені вихователем або обрані дітьми за бажанням [8, с. 101]

Беручи за основу рекомендації Н.Гавриш, І.Кіндрат, О.Ковальської, пропонуємо при навчанні переказування художніх творів використовувати коректурні таблиці. Оскільки, особливістю коректурних таблиць є те, що переважна більшість картинок має предметний характер, а частина з них ілюструє дію або процес [23]. Такий відбір продиктований перевагами наочно-дійового мислення дітей. Картинки-ілюстрації мають реалістичний вигляд і близькі для сприймання дошкільників. Крім цього використані зображення

відповідають лексичному змісту твору, який педагог пропонує дітям для переказу. Важливо не перевантажувати зміст коректурної таблиці зайвими картинками, які стосуються зміст твору, але не підкріплені досвідом сприймання чи використання дітьми не будуть такими в найближчий час [23, с. 130].

Для роботи з дітьми пропонуємо конспект заняття з елементами коректурних таблиць для дітей старшого дошкільного віку *«Повернення у казку»* та *Переказ оповідання «Лісовий голосок»* ( Г. Скребицький) (див. дод.Г, Д).

*Метою* заняття *«Повернення у казку»* є: закріплення знань дітей про особливості птахів, формування вміння переказувати казку близько до тексту з використанням коректурних таблиць, на яких зображені птахи.

Програмовим змістом наступного заняття є формування цілеспрямованого сприйняття та аналізу тексту; розвиток навичок планування переказу (з опорою на наочність); активізація та збагачення словника.

Читання оповідання супроводжується демонстрацією сюжетної картини до оповідання.

У процесі читання педагог розставляє смислові акценти, виділяє смислові уривки і вибудовує графічний план переказу за допомогою коректурних таблиць. Далі після повторного читання пропонується дитині переказати оповідання за планом з наочною опорою у вигляді графічних схем зображених на таблиці.

Забезпечуючи дану педагогічну умову, варто використати на занятті елементи із застосуванням коректурних таблиць, запропоновані Н.Гавриш, В.Рогозіною, С.Васильєвою.

Вихователі активно можуть використовувати їх як елемент занять, а також як тренажер для індивідуального виконання ігрових завдань або основу для демонстраційних дій у якості ігрового поля.

Використовується матриця з 4-6- ти клітинок, на кожній з яких зображені предметні картини, дібрані за тематичним принципом і дидактичні

рамки (порожніх матриць з 4-6-ти клітинок) як пов'язаних з таблицями, так і самостійних. У більшості випадків використовувався А-4 формат для настільного застосування, іноді – на нанесеній на підлозі рамці.

Такі предметні картинки використовуються при навчанні дітей переказувати сюжет твору. Водночас, у дітей збагачується словник, здійснюється розвиток діалогічного мовлення, що спонукає дошкільників до мовленнєвої активності. Діти охоче користуються картинками, на яких зображені головні герої твору [13].

Під час роботи з коректурними таблицями основними завданнями для дітей є такі: знайти правильну відповідь, назвати потрібне слово, пояснити свої дії, висловити власну думку [25].

Пропонуємо використовувати для навчання переказу казок «Рукавичка», «Колобок», «Ріпка» такі коректурні таблиці:







Таким чином, коректурні таблиці виступають своєрідними логічними схемами під час переказу художніх творів дітьми старшого дошкільного віку. Допомагають дошкільникам дотримуватися послідовності, логічності, точності.

Робота з коректурними таблицями — це своєрідна інформаційно-інтелектуальна гра, що змістовно збагачує й насичує освітнє розвивальне середовище.

Коректурні таблиці використовуються в різних формах роботи з дітьми, зокрема на заняттях мовленнєвого спрямування, а саме, інтегрованих. Досить активно використовуються коректурні таблиці в мовленнєво-ігровій діяльності дошкільників, оскільки ігрова діяльність на основі коректурних таблиць також стимулює мовленнєву активність.

Тому наступною педагогічною умовою є *залучення дошкільників до мовленнєво-ігрової діяльності на основі коректурних таблиць.*

Поза межами організованого навчання коректурні таблиці застосовуються як своєрідна мовленнєва гра, в якій діти змагаються поодиночці або командами на швидкість мовленнєвого висловлювання, багатший

словниковий запас тощо. Кількість учасників такої гри не обмежується. Як зазначає Н.Гавриш, організувати гру можна як з однією дитиною, так і з групою дітей: у будь-якому разі кожна дитина виконує завдання індивідуально. А організація групових ігор сприяє розвитку партнерських взаємостосунків між дітьми.

Такі лексичні ігри, як *“Купка слів”*, *“Додай слово”*, *“Знайди картинку і назви її”* сприяють збагаченню лексичного запасу та фонематичного слуху, розвитку граматичної будови речення. Мовленнєві завдання *“Склади речення”*, *“Поясни слово”*, *“Придумай історію за картинками”* забезпечують розвиток зв’язного мовлення та формування комунікативних здібностей, до того ж дошкільники вчаться виражати свої думки, бажання, наміри. З метою активного засвоєння та закріплення знань дітей про природу доцільними будуть такі вправи: *“Хто де живе, чим харчується”*, *“На прогулянку”*, *“Як їжачок до зими готується”* [12]. Всі ці мовленнєві ігри та вправи сприяють розвитку мовленнєвої активності дошкільників.

Розвиток мовленнєвої активності дошкільника потребує широкого життєвого простору, включення до різних видів діяльності, достатньої свободи дії. Але при цьому необхідна не лише присутність дорослого, а розумне та терпляче керівництво творчим пошуком, спробами дитини взаємодіяти, не підмінюючи і не випереджаючи дитячу цікавість, а лише спрямовуючи та підтримуючи її.

С. Кудрявцева пропонує систему ігор та ігрових вправ, спрямованих на активізацію мовленнєвого розвитку дітей.

#### ***Гра «Дізнайся з опису».***

Педагог називає ознаки предмета, а малюк має вгадати слово. Наприклад, якщо педагог загадав іменник «апельсин», то дитина називає прикметники «круглий», «твердий», «корисний», «помаранчевий», «кисло-солодкий». Потім можна поміняти ролями: дитина загадуватиме слова, а якщо дорослий навмисно насилу відгадуватиме загадки малюка, то від цієї гри буде не тільки користь, а й величезне задоволення.

### *Гра «Підбери слово».*

Дитині пропонується підібрати до предмета, об'єкта, явища слова, що означають ознаки. Наприклад, до слова «зима» вона повинна підібрати такі прикметники, як «холодна», «снігова», «морозна». До іменника «сніг» – прикметники «білий», «пухнастий», «чистий», «блискучий», «променистий», «м'який», «пухкий», «липкий»

### *Гра «Слова-м'ячики» (або «Скажи навпаки»).*

Дорослий кидає малюку м'яч і одночасно вимовляє слово, скажімо, «тихий». Дитина має повернути м'яч і вимовити слово з протилежним значенням «гучний». Потім гравці змінюються ролями. Тепер уже малюк першим вимовляє слово, а інший підбирає до нього антонім [26].

*Під час роботи з готовими коректурними таблицями основними завданнями для дітей є:*

- знайти правильну відповідь;
- назвати необхідне слово чи слова;
- пояснити свої дії;
- висловити свою думку.

*О.Радькова пропонує тематику коректурних таблиць:*

- ігри математичного змісту: «Хто швидше?», «Виклади за зразком», «Назви сусідів», «Порахуй, покажи таку цифру», «Що якої форми»;
- ігри на закріплення тваринного світу: «Домашні тварини (птахи) і їх дитинчата», «Дикі тварини та їх місце проживання», «Мешканці зоопарку»;
- ігри на розвиток мовлення: «Знайди слова», «Скажи який (яка, яке)?», «Придумай розповідь по опорними картинками» ;
- ігри на розвиток уявлень про навколишній світ і про себе: «Корисні і шкідливі продукти», «Види транспорту», «Меблі», «Посуд», «Урожай» [31].

*Приклад мовленнєвого розвитку старших дошкільників за допомогою коректурної таблиці.*

1. Знайди слова, які починаються на голосний звук;
2. Знайди слова, які починаються з приголосний звук « М, Р, К, Д »;

3. Знайди слова, в яких один, два, три склади;
4. Знайди слова, в яких є звук А, О, І ;
5. Склади речення зі словом № 1; № 6; № 9 [31].

Таблиця 2.3.

1  Кіт	2  Оса	3  Корова	4  Риба
5  Дім	6  Машина	7  Ананас	8  М'яч
9  Мак	10  Кит	11  Рак	12  Індик

Ігри на основі коректурних таблиць цікаві і різноманітні. В калейдоскопі інформаційно-ігрової творчості детально описаної технології, представлено добірку розроблених завдань, ігор і вправ до складених коректурних таблиць.

Педагог залучає дітей до спільної партнерської діяльності, в якій вони могли б застосувати отримані знання та вміння, закріплюючи їх. Час від часу таку роботу варто організовувати у формі командної гри-змагання. При цьому мотивом виконання дидактичного завдання стає не пряма вказівка вихователя,

а природне прагнення дітей грати і перемагати. Саме це змушує їх вслухатися, вдивлятися, швидко орієнтуватися на потрібну ознаку, властивість предмета чи об'єкта, підбирати і групувати предмети.

Граючись діти можуть використовувати різні способи пошукових дій:

- практичні – перекладання, добирання;
- розумові – обмірковування варіантів розв'язання завдання, припущення, передбачення результату.

Практика свідчить, що в дидактичні ігри за коректурною таблицею, які проводять у формі змагання, діти грають охоче, з винятковою віддачею, вболіваючи за командні результати гри.

### *Словесна гра «Складаємо казку за картинками»*

**Мета:** сприяти розвитку фантазії, активізації мовлення, логічного мислення, вправляти дітей у встановленні причинно-наслідкових зв'язків, утворенні сюжетної лінії на основі опорних слів.

Варіанти добору картинок з опорними словами та структурно-логічних схем розповідей:

- 3,6,11,17,9. Структурно-логічна схема: Була собі... . Одного разу... . Раптом... . А тут... . І тоді... .

- 5,9,11,18,20. Структурно-логічна схема: Жив собі... . Одного разу... .

Вирішив... . Тоді... . Раптом...

### *Гра «Вгадай за описом»*

- Добра, працююча, безвідмовна, мила (Попелюшка);
- Працьовитий, голосистий, поважний, справедливий (Півник);
- Сміливий, дурненький, дерев'яний (Буратіно);
- Страшна, зла, підступна, мерзотна (Баба Яга);
- Сміливий, дружній, ловкий, винахідливий (Чиполіно);
- Мудрий, хитрий, придумщик, вірний своєму господарю (Кіт у чоботях).

### *Гра «Накрій фішкою»*

- Синьою фішкою накрій всі казки, автором яких є народ;

- Зеленою фішкою, казки у яких є свій автор.

Таким чином, систематичне використання коректурних таблиць в мовленнєво-ігровій діяльності забезпечує ефективний розвиток мовленнєвої активності старших дошкільників. Збагачує словниковий запас різними частинами мови, формує вміння будувати речення, створювати логічно-послідовні мовленнєві зв'язки в процесі комунікативної взаємодії.

## ВИСНОВКИ ДО РОЗДІЛУ II

Комплексна методика констатувального етапу дослідження забезпечила визначення рівнів розвитку мовленнєвої активності старших дошкільників.

Діагностичними методами виступили: *бесіда з дітьми, спостереження, діагностичні методики на визначення лексичного розвитку дошкільників та анкетування педагогів; математичні і статистичні методи дослідження.*

Узагальнивши наукові дослідження провідних вчених, нами були виділені критерії та показники мовленнєвої активності дітей старшого дошкільного віку: *мотиваційний, комунікативний, когнітивний.* До кожного критерію визначені показники, а саме: бажання проявити індивідуальність, спілкуватися і взаємодіяти; самостійність та ініціативність у мовленнєвих висловлюваннях; здатність до комунікації; уміння підтримувати розмову на задану тему; можливість висловитися відповідно до ситуації; достатній лексичний запас; здатність до словозміни та словотворення; до монологічного та діалогічного мовлення; можливість повно, послідовно, логічно висловлювати свої думки з дотриманням лексичних та граматичних норм.

На основі розроблених критеріїв та їх показників, нами було визначено рівні мовленнєвої активності старших дошкільників: *високий, достатній, середній, низький.* Результати проведеного дослідження показують, що більшість дошкільників (47%) демонструють достатній рівень сформованості мовленнєвої активності, 23% дітей мають високий рівень, що забезпечує їм вільне спілкування, спроможність складати різні види розповідей, переказувати художні твори. 18% дітей мають середній рівень і 12% - низький, внаслідок чого мають труднощі при переказуванні, складанні зв'язних текстів, спілкуванні з однолітками та дорослими.

Анкетування вихователів засвідчує, що всі педагоги створюють умови для розвитку мовленнєвої активності дошкільників. Використовують різні методи і прийоми, але більшість з педагогів надають перевагу стандартним, оскільки недостатньо володіють сучасними технологіями мовленнєвого

розвитку дітей. Виявилося, що не всі педагоги використовують коректурні таблиці саме для розвитку мовленнєвої активності старших дошкільників.

Нами визначено педагогічні умови, забезпечення яких сприятиме розвитку мовленнєвої активності старших дошкільників: *стимулювання дітей до переказування художніх творів з використанням коректурних таблиць та залучення дошкільників до мовленнєво-ігрової діяльності на основі коректурних таблиць*. До кожної педагогічної умови, розписано систему роботи з дітьми щодо розвитку мовленнєвої активності з використанням коректурних таблиць.



## ВИСНОВКИ

Внаслідок проведення дослідження, ми прийшли до таких висновків за висунутими у дослідженні завданнями.

### *За першим завданням:*

На підставі аналізу науково-дослідної літератури, ми з'ясували, що мовленнєва активність є складовою частиною мовленнєвої діяльності. Саме мовленнєва активність залежить від пізнавальних можливостей та інтересів дитини, вміння зосередитися на поставленому завданні, вмінні ставити запитання, активно використовувати в мовленні набуті знання.

Ключовими поняттями нашого дослідження є: *мовлення, мовленнєва діяльність, мовленнєва активність, мовленнєві дії, мовленнєві операції, коректурні таблиці.*

Поняття «мовленнєва активність» розглядається вченими у значенні наявності мотиву до мовленнєвого висловлювання і безпосереднє мовленнєве висловлювання, що може виникати як реакція-відповідь на репліку співрозмовника або як бажання повідомити співрозмовнику про власні думки, переживання, емоції, потреби.

### *За другим завданням:*

Проаналізувавши психолого-педагогічні дослідження щодо розвитку мовленнєвої активності дітей старшого дошкільного віку, було встановлено, що проблема мовленнєвої активності досліджувалася такими науковцями, як Н. Бабич, А. Богуш, Н. Гавриш, Б. Головіним, К. Крутій, О.Хорошковською та ін. в різних аспектах: мовленнєва діяльність, культура мовлення, дошкільна лінгводидактика, мовленнєва готовність як лінгводидактична проблема.

Численні дослідження доводять, що старший дошкільний вік характеризується інтенсивністю розвитку мовленнєвої активності. Висловлювання старших дошкільників вирізняються інформативністю, стають поширеними, в них більш чітко прослідковується логіка викладу змісту.

Нами було з'ясовано, що мовленнєва активність є складовою частиною мовленнєвої діяльності дитини. Саме мовленнєва активність залежить від пізнавальних можливостей та інтересів дитини, вміння зосередитися на поставленому завданні, вмінні ставити запитання, активно використовувати в мовленні набуті знання.

***За третім завданням:***

Одним із ефективних засобів розвитку мовленнєвої активності дітей старшого дошкільного віку є коректурні таблиці. Вони спрямовані на активізацію пізнавальних процесів дітей, закріпленні та уточненні знань з тієї чи іншої теми. Робота з коректурними таблицями повністю відповідає особистісно орієнтованій моделі навчання, за якої враховуються індивідуальні особливості дитини, допомагає педагогові встановити з вихованцями оптимальні партнерські стосунки, створити атмосферу емоційної довіри та розкнутості. Включення дітей старшого дошкільного віку в роботу з коректурним таблицями розвиває мовленнєву активність, формує здатність творчо, нешаблонно мислити, самостійно поповнювати свої знання, активізувати вже наявні знання та життєвий досвід.

***За четвертим завданням:***

Проведено експериментальне дослідження з метою вивчення розвитку мовленнєвої активності дітей старшого дошкільного віку.

Діагностичними методами виступили: *бесіда з дітьми, спостереження, діагностичні методиками на визначення лексичного розвитку дошкільників та анкетування педагогів; математичні та статистичні методи дослідження.* Узагальнивши наукові дослідження провідних вчених, нами були виділені критерії та показники мовленнєвої активності дітей старшого дошкільного віку: *мотиваційний, комунікативний, когнітивний.* До кожного критерію визначені показники, а саме: бажання спілкуватися і взаємодіяти; самостійність та ініціативність у мовленнєвих висловлюваннях; здатність до комунікації; вміння підтримувати розмову на задану тему; можливість висловитися відповідно до ситуації; достатній лексичний запас; здатність до

словозміни та словотворення; можливість повно, послідовно, логічно висловлювати свої думки з дотриманням лексичних та граматичних норм.

На основі розроблених критеріїв та їх показників, нами було визначено рівні мовленнєвої активності старших дошкільників: *високий, достатній, середній, низький*. Результати проведеного дослідження показують, що більшість дошкільників (47%) демонструють достатній рівень сформованості мовленнєвої активності, 23% дітей мають високий рівень, що забезпечує їм вільне спілкування, спроможність складати різні види розповідей, переказувати художні твори. 18% дітей мають середній рівень і 12% - низький, внаслідок чого мають труднощі при переказуванні, складанні зв'язних текстів, спілкуванні з однолітками та дорослими.

Анкетування вихователів засвідчує, що всі педагоги створюють умови для розвитку мовленнєвої активності дошкільників. Використовують різні методи і прийоми, але більшість з педагогів надають перевагу стандартним, оскільки недостатньо володіють сучасними технологіями мовленнєвого розвитку дітей. Виявилося, що не всі педагоги використовують коректурні таблиці саме для розвитку мовленнєвої активності старших дошкільників.

***За п'ятим завданням:***

Обґрунтовано педагогічні умови та розроблено систему роботи з розвитку мовленнєвої активності старших дошкільників засобами коректурних таблиць.

Визначено такі педагогічні умови: *стимулювання дітей до переказування художніх творів з використанням коректурних таблиць та залучення дошкільників до мовленнєво-ігрової діяльності на основі коректурних таблиць*. До кожної педагогічної умови, нами розписано систему роботи з дітьми щодо розвитку мовленнєвої активності з використанням коректурних таблиць.

Розроблена система роботи включає перелік видів переказів, які варто використовувати в роботі з дітьми старшого дошкільного віку, конспекти

занять з елементами коректурних таблиць, коректурні таблиці для використання на заняттях з переказування казок, лексичні ігри та вправи.

Перспективою подальшого дослідження є апробація розробленої системи роботи щодо розвитку мовленнєвої активності старших дошкільників засобами коректурних таблиць в освітній діяльності закладу дошкільної освіти.

## СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Аніщук А.М.. Дошкільна лінгводидактика: навчальний посіб. (II видання, доп. і переробл. для студентів вищих навчальних закладів спеціальності «Дошкільна освіта» . Ніжин: НДУ ім.М.Гоголя, 2015. 317 с.
2. Бабич, Н.Д. Основи культури мовлення: навчальний посібник. Львів. Світ, 1990. 232 с.
3. Базима Н. В. Формування мовленнєвої активності у дітей з аутистичними порушеннями старшого дошкільного віку : автореф. дис. ... канд. пед. наук : спец. 13.00.03. Київ – 2014. 22 с.
4. Базовий компонент дошкільної освіти України / під керівництвом Т.О.Піроженко. К.: Видавництво, 2021. 37 с. URL: [https://mon.gov.ua/ua/osvita/doshkilna-osvita/bazovij-komponent\\_doshkilnoyi-osviti-v-ukrayini](https://mon.gov.ua/ua/osvita/doshkilna-osvita/bazovij-komponent_doshkilnoyi-osviti-v-ukrayini)
5. Безсонова О.К., Гавриш Н.В. Калейдоскоп інформаційно-ігрової творчості дітей. Методичні рекомендації щодо використання коректурних таблиць К.: Видавничий дім «Слово», 2018. 336 с.
6. Богуш А М. Дошкільна лінгводидактика: теорія і практика: монографія. Запоріжжя, Просвіта, 2002. 216 с.
7. Богуш А. М. Гавриш Н. В. Дошкільна лінгводидактика: теорія і методика навчання дітей рідної мови : підручник, К. : Вища школа, 2007. 542с.
8. Богуш А. М. Методика навчання української мови в дошкільних закладах: навч. посібник. К.: Вища шк., 1993. 327 с.
9. Богуш А.М., Гавриш Н.В. Дошкільна лінгводидактика: Теорія і методика навчання дітей рідної мови в дошкільних навчальних закладах: підручник / За ред.. А.М.Богуш. Друге видання, доповнене. К.: Видавничий Дім «Слово». 2011. 704 с.
10. Богуш А М. Мовленнєвий розвиток дошкільника від народження до семи років: монографія. К.:Слово, 2004. 376 с.
11. Великий тлумачний словник сучасної української мови : 250000 / уклад. та голов. ред. В. Т. Бусел. Київ; Ірпінь: Перун, 2005. VIII, 1728 с.

12. Гавриш Н. В. Художнє слово і дитяче мовлення. Донецьк : Лебідь, 1999. 170 с.
13. Гавриш Н. В., Рагозіна В. В., Васильєва С. А., Дидактико-методичний супровід освітнього процесу в групах раннього віку: URL: <https://lib.iitta.gov.ua/728163/1/Гав.%20Раг.,%20Вас. Дидмет%20супровід %20Кропивницький.pdf>
14. Гавриш Н. Розвиток зв'язного мовлення дошкільнят: навч.-метод. посіб. К.: Вид. дім «Шкіл, світ»: Вид. Л.Галіціна, 2006. 119 с.
15. Гавриш Н.В. Безсонова О.К. Методика розвитку зв'язного мовлення дітей дошкільного віку : навч.-метод. посібник. Луганськ : Альма-матер, 2004. 132 с.
16. Завязун Т. Розвиток мовлення дошкільників як проблема сучасної вікової психології: URL: С.294-306 <https://www.pulib.sk/web/kniznica/elpub/dokument/Lukacova3/subor/Zavyazun.pdf>
17. Закон України «Про дошкільну освіту» (11 липня 2001 р). Зміни від 06.09.2018 до Закону України «Про дошкільну освіту» URL:
18. Закон України «Про освіту» (від 05.09.2017 № 2145-VIII). URL: <https://www.osvita-konotop.gov.ua/zakon-ukraini-vid-05-09-2017-2145-viii-pro-osvitu.html>
19. Закон України «Про забезпечення функціонування української мови як державної» (Відомості Верховної Ради (ВВР), 2019, № 21, ст.81): URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2704-19#Text>
20. Калмикова Л.О. Формування у дітей старшого дошкільного віку мовленнєвої діяльності: діагностико-розвивальний комплекс: навч.-метод. посіб. К.: Видавничий Дім «Слово», 2016 384 с.
21. Калмикова Л.О., Калмиков Г.В., Лапшина І.М., Харченко Н.В.; Психологія мовлення і психолінгвістика: навчальний посібник для студентів

вищих навчальних закладів / За заг. ред. Л.О.Калмикової. К.: ПереяславХмельницький педагогічний інститут, в-во “Фенікс”, 2008. 245 с.

22. Коваленко А., Коректурні таблиці: вимоги та можливості застосування *Педагогічна трибуна*. січень, 2019. №1 (146). С.10-12.

23. Kovalska Olena. Використання коректурних таблиць у роботі з дітьми дошкільного віку із загальним недорозвитком мовлення Інноваційні технології в дошкільній освіті. 2021. С.128-132. URL: <file:///D:/Download/26-Article%20Text-26-1-10-20210831.pdf>

24. Конопляста С. Ю., Косинкіна В. О. До проблеми мовленнєвої активності дітей дошкільного віку з аутистичними проявами. *Науковий часопис НПУ імені М. П. Драгоманова. Серія 19: Корекційна педагогіка та спеціальна психологія*. 2013. Вип. 24. С. 134-137.

25. Крутій К. Л. Методика проведення індивідуальних занять із мовленнєво пасивними дітьми дошкільного віку. Запоріжжя: ТОВ «ЛІПС Лтд», 2003. 320 с.

26. Кудрявцева С. В. Розвиток мовленнєвої активності у дітей старшого дошкільного віку. С.80-83: URL: [file:///D:/Download/razvitierechevoy-aktivnosti-u-detey-starshego-doshkolnogo-vozrasta-s-tnr%20\(1\).pdf](file:///D:/Download/razvitierechevoy-aktivnosti-u-detey-starshego-doshkolnogo-vozrasta-s-tnr%20(1).pdf)

27. Луцан Н. І. Лінгводидактичні проблеми розвитку мовлення дітей дошкільного віку. *Дошкільна освіта: Науково-практичний журнал Запорізького обласного інституту післядипломної педагогічної освіти* №4 (6), 2004. С.43–47.

28. Луцан Н. І. Розвиток зв'язного мовлення дошкільника в мовленнєво-ігровій діяльності: лінгводидактичний аспект. *Наука і освіта*. 2014. № 10. С. 119-122.

29. Луценко І. О. Підготовка майбутніх вихователів до організації комунікативно-мовленнєвої діяльності дітей старшого дошкільного віку. *Наука і освіта*. 2014. № 10. С. 123-127: URL: [http://nbuv.gov.ua/UJRN/NiO\\_2014\\_10\\_30](http://nbuv.gov.ua/UJRN/NiO_2014_10_30)

30. Могулюк Анастасії Іванівни Використання коректурних таблиць Наталії Гавриш вихователями у роботі з дітьми дошкільного віку: URL: <https://vseosvita.ua/library/embed/01009ldx-e1fb.docx.html>
31. Радькова О. В. Конспект заняття для дітей старшого дошкільного віку з розвитку мовлення і культури мовленнєвого спілкування з використанням коректурних і мнемотаблиць. Альманах психолого-педагогічного досвіду №16/2023. С.215-219: URL: [https://ddpu.edu.ua/images/stories/news/2023/04\\_apr/24/02/Альманах%2016%20\(дс%2055\).pdf](https://ddpu.edu.ua/images/stories/news/2023/04_apr/24/02/Альманах%2016%20(дс%2055).pdf)
32. *Рубінштейн С.Л.* Основи загальної психології. СПб: 2000. 712 с.: С. 483–488.
33. Русанівський В. М. Філософські питання мовознавства. Київ: Наукова думка, 1972. 199 с.
34. Скрипченко О.В. Долинська Л.В, Огороднійчук З.В. Вікова та педагогічна психологія: навч.посібник.Київ: Каравела, 2009. 400с.
35. Соссюр Ф. де. Курс загальної лінгвістики / пер. А. М. Сухотина; під. ред. Р. І. Шор; 1933. 387 с.
36. Сучасні прийоми розвитку зв'язного мовлення дошкільників. Консультація для вихователів:URL:<http://leleka.rv.ua/suchasni-pryuyomy-rozvytku-zv-yaznogo-movlennya-doshkil-nykiv-konsul-taciya-dlyavyhovateliv.html>
37. Трифонова, О. С. Теоретико-методичні засади формування моленнєвої особистості дітей старшого дошкільного віку : автореф. дис. ... д-ра пед. наук : 13.00.02. Одеса, 2013. 44 с. URL: <http://dspace.pdpu.edu.ua/bitstream/123456789/373/1/Трифопова%20Олена%20Сергіївна.aref.pdf>
38. Український радянський енциклопедичний словник : у 3 т.; гол. ред. М. П. Бажан. К. Голов. ред. УРЕ АН УРСР, 1966–1968.
39. Філоненко М. М. Психологія спілкування: підруч. Київ: Центр учбової літератури, 2008. 224 с.



40. Хома Т. В. Поняття «мови», «мовлення» та «культури мовлення» у науково-лінгвістичній літературі. *Науковий вісник Ужгородського національного університету. Педагогіка, соціальна робота*. 2011. Вип. 20. С. 173-175. URL:

<https://dspace.uzhnu.edu.ua/jspui/bitstream/lib/5722/1/ПОНЯТТЯ%20«МОВИ»%20ТА%20«МОВЛЕННЯ»%20ТА%20«КУЛЬТУРИ%20МОВЛЕННЯ».pdf>

41. Шахнарович А. М. Проблемы психолінгвистики. Наука, 1987. 268с.

42. Щерба Л.В. Мовна система і мовленнєва діяльність. Л.: Наука, 1974. 428 с.

43. Якименко С. І. Формування світогляду у старших дошкільників та молодших школярів в освітньо-інтегрованому середовищі: теорія і практика: монографія. Київ : Слово , 2017. С. 70–75.

## ДОДАТКИ

### Додаток А

#### Українська казка «У зимовому лісі» для дітей старшого дошкільного віку

Сніг випав несподівано. Лапатий-прелапатий. Три дні йшов, а потім перестав. Заясніло сонце, ось-ось відлига струмочками задзюрчить... Та морози перемогли. Вночі знов пороша все легенько притрусилася, і діти йшли незайманою сніговою ковдрою, слідами мережили її білизну.

По обіді, відпочивши, вийшли гуртом на прогулянку. Невже до лісу? Дітям не віриться, та Зоя Павлівна, усміхаючись, веде їх за ворота. По вкратній машинами й саньми дорозі прямують вони до лісництва. Не встигли, проте, й до повороту дійти, як назустріч їм Михей Хомич саньми.

— Сідай, гвардіє! — І ось мчить їх Воронько зимовим лісом. Довкола дуби та сосни засніжені стоять, навіть на телеграфних дротах снігові гірлянди провисли, час від часу трапляються машини, навантажені сіном. Літо було дощове, на луках довго вода стояла, й лише тепер колгоспники вивозять звідти сіно по замерзлій дорозі.

Ось і лісництво. Цікаво, чим їх сьогодні порадує лісник? Ігорькові хотілося б погодувати Воронька, а Оксана на хлів позирає, де корова Лиска щось хрумкає... Та Михей Хомич повів їх до кролячих кліток.

— Будемо кролів годувати! Приніс сіна, моркви, кілька капустин. Розподілив усе те порівну.

— Тепер кладіть їжу, тільки дивіться, щоб кролики не повтікали! Діти обережно піднімали кришки. Сірі, білі, коричневі кролики спочатку сахалися їх, проте голод переміг, і вони почали смачно хрумтіти.

Діти вже збиралися йти, але Михей Хомич затримав їх:

— Там, у крайній клітці, заєць сидить!

— Невже? — Ігорьок підняв кришку, щоб його погладити, але той несподівано вистрибнув і дременував до лісу.

Ігорьок збентежено дивився на лісника, але Михей Хомич його заспокоїв:

— Нехай біжить. Я затримав його лише для того, щоб вам показати. А до клітки він сам заліз.

— Як?..

— Навідуюсь уранці до кроликів і бачу — в клітці заєць моркву гризе. Тоді я тихенько підійшов і закрив кришку. Ось вам і все полювання. Бачили, який біленький? Це щоб на снігу бути непомітним. Зараз, діти, коли землю снігом замело й морози вдарили, все живе до людських осель потяглося. Зоя Павлівна розповіла мені, що ви годівнички в саду почепили, пташок підгодуєте. Молодці! Ми, лісники, теж без діла не сидимо. Лосям та диким козам сіно кладемо в годівниці, диким кабанам — кукурудзяні качани, буряки, картоплю... Нехай смакують! А зараз ходімо до лісу, покажу вам, як його

«населення» зимує. Тихо в сосняку. Пороша завіяла галявини. Біло-біло довкола.

— Придивляйтеся до слідів,— порадив лісник. — Вони нам багато розкажуть!

### Анкета для вихователів

Шановні педагоги!

Просимо вас відповісти на запитання анкети. Ваші відповіді допоможуть у проведенні педагогічного дослідження на тему: *«Розвиток мовленнєвої активності дітей старшого дошкільного віку засобом коректурних таблиць»*.

#### I. Блок. Загальна інформація стосовно педагога.

1.1. Ваша освіта \_\_\_\_\_

1.2. Ваш вік \_\_\_\_\_

1.4. Досвід роботи в ЗДО \_\_\_\_\_

**II. Блок. Знання вихователів сучасних засобів, технологій, методів, які доцільно використовувати для розвитку мовленнєвої активності старших дошкільників.**

2.1. Які засоби використовуєте для активізації мовленнєвої діяльності дітей старшого дошкільного віку?

2.2. З якими сучасними технологіями ви знайомі щодо розвитку мовленнєвої активності дошкільників ?

2.3. З якими методам та прийомами мовленнєвого розвитку старших дошкільників ви ознайомлені?

2.4. Чи використовуєте Ви коректурні таблиці для розвитку мовленнєвої активності дітей?

#### III. Блок. Вивчення практичної роботи педагогів.

3.1. Які педагогічні умови розвитку мовленнєвої активності дітей старшого дошкільного віку засобом коректурних таблиць створюються вами в закладі дошкільної освіти?

3.2. Яким сучасним технологіям при забезпеченні педагогічних умов надаєте перевагу?

3.3. У чому Ви вбачаєте складність використання коректурних таблиць в роботі з старшими дошкільниками для розвитку їх мовленнєвої активності ? (можливо декілька варіантів відповіді):

- а). діти не вміють користуватись коректурними таблицями;
- б). діти не можуть сформулювати речення або скласти розповідь за допомогою зображеного на таблиці;
- в). діти не виявляють зацікавленості до пропонуванних коректурних таблиць;
- г). низький рівень мовленнєвого розвитку дітей;
- д). недостатня методична підготовленість педагогів;
- е). взагалі не вбачаю складності.

**Дуже вдячні Вам за участь у дослідженні!**

**Конспекти занять з елементами коректурних таблиць для дітей старшого дошкільного віку**  
**«Повернення у казку»**  
*(Конспект комплексного заняття)*

**Мета:**

**Розвивальна:** розвивати зв'язне мовлення, артикуляційний апарат, фонематичний слух, мислення, увагу, пам'ять, дрібну моторику, розвивати вміння орієнтуватися у коректурній таблиці.

**Навчальна:** вправляти у правильній вимові звука «С», закріпити знання про особливості птахів, навчити переказувати казку близько до тексту. Продовжувати вчити малювати потрібні мазки, ритмічно їх розташовувати на смужці паперу.

**Виховна:** Виховувати інтерес до казок, готовність допомагати тим, хто потрапив у біду.

**Обладнання:** іграшка гусенятко, ілюстрації до української народної казки «Телесик», коректурні таблиці, гуаш, пензлі, смужки білого паперу.

**Попередня робота.** Читання української народної казки «Телесик», вправи з коректурними таблицями, дидактична гра «Птаство», спостереження за слідами птахів, малювання потрібного мазка.

Хід заняття

*Вихователь пропонує дітям відгадати загадку*

У воді купався, Сухим зостався

*(Гусак)*

Ігровий момент Прихід Гусенятка - З якої казки може бути це гусенятко?

*Віри*

В нас гусятко заблукало

Як Телесика шукало.

Допоможемо, малята,

Шлях до казки відшукати? *(відповіді дітей)*

**Вихователь.** Щоб відшукати шлях до казки треба розповісти українську народну казку «Телесик», спочатку згадаємо казку.

1. Як з'явився у Діда та Баби Телесик?

2. Що він робив на річці?

3. Хто украв Телесика та хотів його з'їсти?

Хто допоміг Телесику повернутися додому?

Вихователь пропонує дітям розповісти разом казку. *(за допомогою ілюстраційних картинок)*

Розповідь казки дітьми по частинах близько до тексту.

**Вихователь:** Наше гусенятко відчуло, що десь ходить змія. Воно вигнуло шию і засичало. Як? *(Звуконаслідування)*

**Вихователь:** Звук «С» живе у багатьох словах: гуси, Телесик, голос.

Завдання. Назвіть свої слова зі звуком «С»

Ігровий прийом. Гусенятко хоче, щоб і ви навчилися правильно вимовляти звук «С».

Чистомовки: «Есик-есик-есик-синочок Телесик»,  
«Сло-сло-сло-чсрібне весло»,  
«Уси-учи-уси-засичали гуси»

### **Фізкультхвилинка**

*Вихователь промовляє текст. Дітки імітує дії.*

Гуси прилетіли Біля річки сіли.  
Попили водиці. Пощипали травиці.  
Пір'ячко почистили Ніжки помили.  
Геть полетіли.

**Вихователь.** Гусенятко затрималося зі своєю зграєю гусей у царстві птахів.

Щоб швидше воно потрапило до своєї казки треба допомогти йому виконати завдання.

Вправи з коректурними таблицями «птахи»

Вправа «Знайди і накрий фішками»

- Пташині будиночки. Порахуй їх;
- Зимуючих пташок;
- Птахів, які можуть плавати

Вправа «Відповідай швидко»

- Білий (хто?)
- Чорнокрила (хто?)
- Тепле, просторе (що?)

Вправа «Хто як кричить» (з використанням коректурної таблиці «Птахи», *накривання фішками птахів, що кричать*)

Квокче...;

- Цвірінькає...;
- Каркає...;

Вихователь пропонує дітям намалювати доріжку, яка привела гусенятко до своєї казки.

### **Малювання «Сліди на доріжці» (фарби)**

Частковий показ малювання потрібного мазка.

Вихователь. Ось ми казку й пригадали.

Гусенятку шлях вказали.

Вже воно до казки лине.

Там Телесика зустріне.

**Додаток Д****Орієнтовний конспект заняття "Переказ оповідання «Лісовий голосок» (Г. Скребицький)" (старший дошкільний вік)****Програмовий зміст:**

- Формування цілеспрямованого сприйняття та аналізу тексту.
- Розвиток навичок планування переказу (з опорою на наочність).
- Активізація та збагачення словника.

*Методичні прийоми:* читання; бесіда; розглядання ілюстрацій, картинок, графічних схем; вибудовування графічної доріжки; дидактичні ігри «Назви пташеня», «Хто, як голос подає?»; вправи під музику.

*Обладнання:* набір схем для графічного плану; коректурні картинки: зозуля, сова, яструб, півень, курка, гуска, качка, горобець, ворона; медальйони із зображенням птахів; ілюстрація до оповідання; м'яч; запис на диску «Голоси птахів».

*Попередня робота:* читання оповідання Г. Скребицького «Лісовий голосок», спостереження в природі.

**Лексичний матеріал:**

Частини мови	Слова, складні за семантикою	Слова, складні за складовою структурою
Іменники		рябенькі, яструбок
Прикметники	головаста	товстенька, головата

**Хід заняття**

*Організаційний момент.* Розвиток довільної зорової уваги. Діти розглядають ілюстрації сови, яструба, зозулі, вивішені на дошці.

*Підготовка до сприймання тексту.* Активізація предметного словника і словника ознак за темою «Птахи», розвиток логічного мислення.

*Завдання та запитання.* Назвіть птахів. Порівняйте їх зовнішній вигляд. На якого птаха схожа зозуля? Чому ви так вирішили? А хто бачив зозулю? Як це було?

*Читання адаптованого тексту.* Розвиток довільної уваги.

Читання супроводжується демонстрацією сюжетної картини до оповідання.

Послухайте історію про зустріч хлопчика з лісовим птахом.

У літній день я гуляв в березовому лісі. Раптом почув лісовий голосок: «Ку-ку, ку-ку.» Я чув зозулю багато разів, але ніколи не бачив. Мені здавалося, що вона товстенька, головата, схожа на сову. Дивлюся, летить птах, хвіст довгий, сама сіра, тільки груди в темних рябеньких цяточках. Мабуть

яструбок. Сів на сучок, та як закричить: «Ку-ку, ку-ку.» Зозуля! Значить, вона не на сову, а на яструба схожа.

- Що я прочитала? (Оповідання)

- Хто згадає його назву і автора? («Лісовий голосок» Г. Скребицького)

**Бесіда за змістом.** Розвиток діалогічного мовлення, слухової пам'яті. На запитання діти відповідають повним реченням.

- Де гуляв автор в літній день? (У літній день він гуляв у лісі).

- Що він почув? (Він почув голосок: ку-ку, ку-ку).

- Якою йому здавалася зозуля? (Зозуля йому здавалася товстою, головатою, начебто сова).

- Опишіть птаха, якого він побачив. (Хвіст довгий, сама сіра, тільки груди в темних рябеньких цяточках).

- На кого схожа зозуля? (Зозуля схожа на яструба).

Виділення дійових осіб оповідання. Активізація предметного словника, розвиток довготривалої слухової пам'яті. Педагог виставляє предметні картинки: зозулі, сови, яструба, півня, курки, гусака, качки, горобця, ворони.

- Назвіть птахів. Відберіть картинки, що не підходять до нашого оповідання. Діти прибирають картинки півня, курки, гусака, качки, горобця, ворони.

**Дидактична гра з м'ячем «Назви пташеня».**

Розвиток навичок словотворення.

У качки - каченя, а у зозулі - ... (зозуленя), у сови - ..., у яструба - у горобця - в гусака -... тощо.

**Дидактична гра «Хто як кричить?».** Розширення та активізація дієслівного словника.

- Давайте поговоримо мовою птахів.

Діти отримують медальйони із зображенням птахів: зозулі, яструба, сови, курки, гуски, качки, горобця, ворони, півника. Під музику діти зображають птахів: «літають, співають» різними голосами.

- Зозуле, подай голосок. (Ку-ку, ку-ку.) Півничку, як ти співаєш? (Ку-ку-рі-ку.) І так далі.

- Що ти робила? (Кувала.) А ти? (Кукурікав.) І так далі (кудахкала гелготав, крякав, цвірінькав, каркав.)

**Повторне читання оповідання.** Складання плану-схеми переказу. Розвиток слухової, зорової уваги і пам'яті.

- Я прочитаю оповідання ще раз. Постарайтеся його запам'ятати. А допоможуть вам коректурні таблиці та схеми.

У процесі читання розставляються смислові акценти, виділяються смислові уривки, вибудовується графічний план переказу зі схем.

Переказ за планом з наочною опорою у вигляді графічних схем. Розвиток зв'язного мовлення.

Беруть участь усі діти. Педагог нагадує, що потрібно стежити за переказом товариша і бути готовим продовжити.

**Підсумок.** Диференційована оцінка діяльності дітей.



- Чим ми займалися?
- Що навчилися робити?
- Що сподобалося?

***Робота поза заняттям***

- спонукати дітей вибудовувати графічний план оповідання та повторювати переказ за таким планом;
- грати в ігри «Хто як кричить», «Назви пташеня»;
- запропонувати намалювати зозулю і влаштувати виставку малюнків.